

XVI. YÜZYIL MOSKOVA SİYASETİ VE EDEBİYATINDA BİR KNEZ: VASILİY İVANOVİÇ KOSOY (VASSIAN PATRIKEYEV)

 Mustafa KUZUOĞLU^a

Öz

XIV. ve XV. yüzyıllarda Rus toprakları Litvanya'dan kaçan knezlerin uğrak noktası olmuştu. Litvanya ile Rus knezlikleri arasında uzun süren savaşlar, çeşitli sınır değişimlerini beraberinde getiriyor; taraflar arasındaki etkileşim bazı soylu ailelerin saf değiştirmesine neden oluyordu. Bu saf değiştirmeler neticesinde Litvanya Büyük Knezi Gedimin'in torunları, yüzyıllar boyunca Rusya sahasına göç edip, Moskova Knezliği'nin hizmetine girdiler. Mistislavskiy, Trubetskoy, Belskiy gibi aileleri temsil eden bu knezler, Moskova idaresindeki Rurik tekeline son verdiler. Söz konusu aileler arasında en nüfuzlularından biri Patrikeyevler idi. Onlar da muhtelif dallara bölünerek, Moskova Knezliği iç ve dış politikasında etkili olan birçok knez yetiştirdiler. Vasiliy İvanoviç Kosoy'un dedesi Yuriy Patrikeyeviç ve babası İvan Yuryeviç Patrikeyev, bu knezler arasında en önemli iki isimdi. Askerî, idari, diplomatik ve hukuki alanda kabiliyetli olan bu iki zatın selefi olarak Vasiliy İvanoviç Kosoy ortaya çıktı. 1490'lı yıllarda kariyerine başlayan bu knez, askerî ve diplomatik alanda birçok başarıya imza atsa da ataları kadar talihli değildi. Nitekim XV. asrın son yılları, Patrikeyev ailesinin düşüşüne şahit oldu. Moskova siyasetinde yükselmeye başlayan bu genç knez, ailesinin düşüşünden nasibini aldı ve siyasetten men edildi. Büyük knez tarafından keşiş olmaya zorlandı ve hayatını bir manastırda sürdürmeye başladı. Buna rağmen mücadelesini edebi alana taşıyarak ailesinin parlak geçmişine layık olmayı başardı. XV. ve XVI. yüzyıl Rus edebiyatına damgasını vuran konular, dinî ve siyasi meselelerden müteşekkildi. Dönemin telifatı, manastırların toprak mülkiyeti, sapkınlıkla mücadele ve kilise-devlet ilişkileri gibi hususlara odaklanmıştı. Ekseriyetle din adamlarından oluşan müellifler, bahsi geçen konulara dair fikirler ürettiler. Vassian Patrikeyev adını alıp keşiş olmak mecburiyetinde kalan Vasiliy İvanoviç Kosoy da dönemin fikrî mücadelesinde kalemini eline aldı. Manastırların toprak mülkiyetine ve Yosif Volotskiy'e karşı ciddi eleştirilerde bulundu. Onun düşünceleri Moskova idaresi tarafından kabul görmüş olmalı ki 1509 yılında III. Vasiliy tarafından bağışlandı. Akabinde edebi mücadelesine devam eden müellif, Moskova Knezliği'nin iç politika dinamiklerinin ve rakiplerinin kurbanı oldu. Bu makalede, Vasiliy İvanoviç Kosoy'un siyasi, diplomatik ve edebi faaliyetleri incelenecek; bu faaliyetlerin Moskova Knezliği'nin iç ve dış politikasında etkileri değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Rusya tarihi, Moskova Knezliği, Patrikeyevler, Vassian Patrikeyev, Vasiliy Kosoy, Rus edebiyatı, publitsistika.

^a Doktora Öğrencisi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, İzmir/Türkiye, kuzuoglu.mustafa@outlook.com

A PRINCE IN MUSCOVITE POLITICS AND LITERATURE IN THE 16TH CENTURY: VASILII IVANOVICH KOSOI (VASSIAN PATRIKEEV)

Abstract

During the 14th and 15th centuries, the Russian territories served as a refuge for princes fleeing from Lithuania. The protracted conflicts between Lithuania and various Russian principalities led to frequent border shifts and realignments. As a result of this dynamic interaction, several noble families changed their allegiances. Among them were the descendants of Gediminas, Grand Duke of Lithuania, who gradually migrated to Russian lands and entered the service of Muscovy. These princely lineages, including the Mstislavskii, Trubetskoi, and Bel'skii families, disrupted the Rurikid monopoly over Muscovite administration. Among these influential families, the Patrikeyevs distinguished themselves significantly. Over time, they fragmented into various branches and produced numerous princes who played prominent roles in both domestic governance and foreign affairs. Vasilii Ivanovich Kosoi's grandfather, Iurii Patrikeevich, and his father, Ivan Iur'evich Patrikeev, were among the most prominent members of this lineage. Vasilii emerged as their political and intellectual heir, demonstrating competence in military, administrative, diplomatic, and legal matters. Beginning his career in the 1490s, Vasilii achieved notable success, particularly in military and diplomatic missions. However, unlike his forebears, he did not enjoy sustained political fortune. The late 15th century marked a period of decline for the Patrikeev family. Although poised for a promising career in Muscovite politics, Vasilii ultimately became a casualty of his family's downfall. He was forcibly removed from public life and compelled by the Grand Prince to enter monastic life. Thereafter, he spent the remainder of his years in a monastery. Despite this forced retreat from politics, Vasilii redirected his energies into intellectual and literary endeavors, preserving the memory and legacy of his distinguished lineage. In the 15th and 16th centuries, Russian literature was predominantly shaped by religious and political concerns. Key themes included monastic landownership, the fight against heresy, and the relationship between church and state. The authors of this period, mostly clerics, engaged deeply in these debates. Assuming the monastic name Vassian Patrikeev, Vasilii became an active voice in this discourse. He was particularly critical of monastic landownership and the influential church figure Iosif Volotskii. His views appear to have found some resonance within the Muscovite administration, as evidenced by his pardon by Grand Prince Vasilii III in 1509. Nevertheless, despite his continued literary contributions, Vassian ultimately fell victim to the political rivalries and factionalism that defined the Muscovite court. This article explores the political, diplomatic, and literary activities of Vasilii Ivanovich Kosoi and assesses their influence on Muscovy's internal and external affairs.

Keywords: Russian history, Principality of Moscow, Patrikeevs, Vassian Patrikeev, Vasilii Kosoi, Russian literature, publitsistika.

КНЯЗЬ В МОСКОВСКОЙ ПОЛИТИКЕ И ЛИТЕРАТУРЕ XVI ВЕКА: ВАСИЛИЙ ИВАНОВИЧ КОСОЙ (ВАССИАН ПАТРИКЕЕВ)

Аннотация

В XIV и XV веках русские территории служили убежищем для князей, бежавших из Литвы. Долгие войны между Литвой и русскими княжествами приводили к частым изменениям границ. Взаимодействие между двумя сторонами вызывало смену лояльности у некоторых дворянских семей. В результате этих изменений лояльности

на службу Московскому княжеству переселились внуки Гедимины, Великого князя Литвы. Эти князья, образовавшие такие семьи, как Мстиславские, Трубецкие и Бельские, положили конец монополии Рюриковичей на управление Москвией. Среди этих влиятельных семей выделялись Патрикеевы. Они также разделились на различные ветви и дали начало многим князьям, которые сыграли важную роль во внутренней и внешней политике Московии. Дед Василия Ивановича Косого, Юрий Патрикеевич, и его отец, Иван Юрьевич Патрикеев, были одними из наиболее значимых фигур среди этих князей. Василий Иванович Косой стал преемником этих двух людей, которые достигли успеха в военной, административной, дипломатической и юридической областях. Начав свою карьеру в 1490-х годах, этот князь добился значительных успехов в военной и дипломатической сферах, но ему не сопутствовала удача в той же мере, что и его предшественникам. Последние годы XV века стали временем упадка семьи Патрикеевых. Этот молодой князь, начинавший подниматься в московской политике, стал жертвой упадка своей семьи и был исключен из политической жизни. Великокняжеская власть заставила его принять монашество, и оставшуюся жизнь он провёл в монастыре. Несмотря на это, он смог продолжить свою деятельность в литературной сфере, сохранив славное наследие своей семьи. Религиозные и политические вопросы несли первостепенное значение в русской литературе XV и XVI веков. Работы этого периода часто фокусировались на таких темах, как земельная собственность монастырей, борьба с ересями и отношения между церковью и государством. Авторы, в основном представители духовенства, высказывали свои идеи по этим вопросам. Василий Иванович Косой, который был вынужден взять монашеское имя Вассиан Патрикеев, также участвовал в интеллектуальной борьбе того времени. Он резко критиковал земельную собственность монастырей и Иосифа Волоцкого. Его идеи, по-видимому, нашли отклик в московской администрации, так как в 1509 году он был прощён Василием III. Однако, несмотря на продолжение литературной деятельности, он стал жертвой внутренних политических интриг и своих соперников в Московском княжестве. В этой статье будут рассмотрены политическая, дипломатическая и литературная деятельность Василия Ивановича Косого и оценено её влияние в данных направлениях на внутреннюю и внешнюю политику Московии.

Ключевые слова: История России, Московское княжество, Патрикеевы, Вассиан Патрикеев, Василий Косой, Русская литература, публицистика.

Giriş

Vasiliy İvanoviç Patrikeyev ya da takma adıyla Vasiliy İvanoviç Kosoy'un¹ menşei, Litvanya Büyük Knezliği hükümdarı Gedimin'e (1316-1341) dayanmaktadır. Gedimin'in soyundan gelen bazı knezlerin, Moskova Knezliği'nin hizmetine girdikleri ve muhtelif

¹ Araştırmamıza konu olan Vasiliy İvanoviç Patrikeyev, birçok kayıta "eğri", "şaşı" anlamını taşıyan "Kosoy" takma adıyla zikredilmiştir. 1433-1436 yılları arasında Moskova tahtı için II. Vasiliy'e karşı mücadele eden Vasiliy Yuryeviç'in de bu takma ada sahip olduğu bilinmektedir. Yine II. Vasiliy'in hizmetinde bulunan Obolensk knezi Vasiliy İvanoviç'in de Vasiliy İvanoviç Kosoy olarak anıldığını belirtmek gerekir. Dolayısıyla Patrikeyev ailesine mensup Vasiliy İvanoviç Kosoy ile Obolenskiy ailesinin bir üyesi olan Vasiliy İvanoviç Kosoy'un farklı knezler olduğu unutulmamalıdır.

aileler oluşturarak bu siyasi teşekküle hizmet ettikleri bilinmektedir.² Litvanya menşeli bu knezler, Moskova yönetimi tarafından önemli mevkilere atanmışlardır. Klyuçevskiy'in de vurguladığı üzere Belskiy, Mstislavskiy ve Patrikeyev gibi aileler, Moskova Knezliği'nin hiyerarşisinde en üst katmanlarda yer edinmişlerdir.³ Bu durum, söz konusu ailelerin Moskova Knezliği'ndeki yeteneklerini göstermektedir. Bunun yanı sıra, Moskova idaresi de Litvanya menşeli bu knezlerin kabiliyetlerinden faydalanmak istemiştir. Moskova Knezliği'nin devlet teşkilatına dair kapsamlı çalışmasında Kollmann, Litvanya ile Moskova arasındaki idari ve kurumsal farklılıklara dikkat çekmiş; Litvanya Büyük Knezliği yönetiminin Moskova'ya nazaran daha gelişmiş bir yapıda olduğunu göstermiştir. Buna karşın daha basit bir idari mekanizmaya sahip Moskova Knezliği ise, artan toprak kazanımları sonucunda daha gelişmiş bir bürokrasiye ihtiyaç duymuştur.⁴ Bu bağlamda Moskova Knezliği, başta Patrikeyev knezleri olmak üzere kurumsal ve idari açıdan kabiliyetli Litvanya kökenli knezlerin önemini fark etmiş ve onların uzmanlıklarını Moskova idari sistemine dahil etmiştir.

Gedimin'in torunu olan ve Patrikeyev ailesine adını veren Patrikey Narimontoviç'in de XV. yüzyılın ilk yıllarında oğullarıyla birlikte Moskova Knezliği hizmetine girdiği bilinmektedir.⁵ Onun oğullarından Yuriy Patrikeyeviç, Moskova Knezi I. Vasiliy'in (1389-1425) kızıyla evlenmeye muvaffak oldu ve bu vasıta ile Rurik hanedanıyla akrabalık ilişkisi kurdu.⁶ Tarihi vesikalardan anlaşılabileceği üzere bu evlilik Patrikeyev ailesine büyük bir nüfuz kazandırdı. Zira 1417 ve 1423 senelerine tarihlenen I. Vasiliy'in vasiyetnamelerinde Yuriy Patrikeyeviç adının ilk sırada yazıldığı görülmektedir.⁷ Bu durum literatürde, Yuriy Patrikeyeviç'in geleneksel boyar hiyerarşisini alt üst edip boyarlar arasında liderlik pozisyonunu elde etmesi şeklinde kabul görmüştür.⁸

² İlyas Kemalioğlu aracılığıyla edindiğimiz malumata göre N. P. Zagoskin, XVII. yüzyılda Moskova Çarlığı'na mensup boyar ailelerin menşeiini incelemiş ve 223 ailenin Litvanya ve Polonya kökenli olduğunu tespit etmiştir. Buna karşın Rurik ailesinden gelen aile sayısı 168, saf Rus kökenli diğer ailelerin sayısı ise 42'dir. İlyas Kemalioğlu, *Altın Orda ve Rusya; Rusya Üzerindeki Türk-Tatar Etkisi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015), 245.

³ V. O. Klyuçevskiy, *Soçineniya v devyati tomah; Kurs Russkoy istorii*, cilt II, tom 2, red. V. L. Yanin (Moskva: Misl, 1988), 132-133.

⁴ Nancy Shields Kollmann, *Kinship and Politics; The Making of the Muscovite Political System* (California: Stanford University Press, 1987), 30-31.

⁵ A. A. Zimin, *Formirovanie boyarskoy aristokratii v Rossii; vo vtoroy polovine XV-pervoy treti XVI. v.*, red. V. İ. Buganov (Moskva: Nauka, 1988), 29; R. V. Zotov, *O Çernigovskih knyazyah po lyubetskoy sinodiku i o Çernigovskom knyazestve v tatarskoe vremya* (Sankt Peterburg: Tipografiya bratyevev panteleevih, 1892), 126-127; M. E. Biçkova, *Sostav klassa feodalov Rossii v XVI v.; İstoriko-genealogičeskoe issledovanie*, red. S. M. Kaştanov (Moskva: Nauka, 1986), 33.

⁶ *Tipografskaya letopis*, Polnoe sobranie Russkih letopisey, tom 24 (Petrograd: Gosudarstvennaya tipografiya, 1921), 232; A. Belı, "Narimontaviç," *Vyalikae knyastva Litoyskoe; Entsiklopediya u dvuh tomah*, tom 2 (Minsk: Belaruskaya entsiklopediya imya Petrusya Broyski, 2007), 350; Gustave Alef, *Rulers and Nobles in Fifteenth-Century Muscovy* (London: Variorum Reprints, 1983), 42.

⁷ *Duhovnie i dogovornye gramoty velikih i udelnykh knyazey XIV-XVI vv.*, ed. S. V. Bahruşin (Moskva: İzdatelstvo akademii nauk SSSR, 1950), 59, 62.

⁸ S. B. Veselovskiy, *İssledovaniya po istorii klassa slujilih zemle-vladel'tsev* (Moskva: İzdatelstvo nauka, 1969), 69; V. İ. Buganov, "'Vrajdotvornoe' mestničestvo," *Voprosi istorii* 11 (1974): 120.

Namestnik⁹ ve voyvoda¹⁰ olarak da görev yapan Yuriy Patrikeyeviç, II. Vasiliy'in (1425-1462) de en yakınındaki kişi olmayı başardı. 1439 yılında Uluğ Muhammed Han Moskova'ya doğru ilerlerken, bu hayati öneme sahip şehrin savunması Yuriy Patrikeyeviç'e verilmişti.¹¹ Kroniklerin bildirdiğine göre II. Vasiliy, 1445'te Tatar esaretinden kurtulduktan sonra dayısı Yuriy Patrikeyeviç'in sarayında konaklamıştı.¹²

1440'lı yıllarda vefat eden Yuriy Patrikeyeviç'in oğlu İvan Yuryeviç Patrikeyev, babasının parlak kariyerini daha da yükseğe taşımayı başardı. "Moskova Büyük Namestniki" olarak bilinen bu zat, tıpkı babası gibi boyarlar arasında liderlik konumunu sürdürdü.¹³ Bıçkova aracılığıyla edindiğimiz bilgiye göre, Litvan kaynaklarında "Moskova Büyük Knezi'nin voyvodası", bazı Moskova kayıtlarında ise "hükümdarımızın en yüksek voyvodası", "boyarı" şeklinde anılmaktaydı.¹⁴ Dolayısıyla tıpkı babası gibi namestnik ve voyvoda olarak görev yapıyor, boyar ünvanını elinde bulunduruyordu. Altın Orda ve Kazan Hanlığı ile mücadelelerde de görevlendirilen İvan Yuryeviç Patrikeyev, askerî, idari, diplomatik ve adli alanda birçok önemli faaliyette bulundu. Bilhassa Litvanya ile yapılan diplomatik müzakerelerde, menşeyinden dolayı mühim başarılarla imza attı.¹⁵

XV. yüzyılın son çeyreğinde Patrikeyev ailesinin nüfuzu zirveye ulaştı. Bu sebeple Patrikeyevlere, bilhassa İvan Yuryeviç Patrikeyev'e yakın olmak mühim hale geldi.¹⁶ Örneğin 1492 yılında İmparatorluk elçisiyle yapılan görüşmenin kaydında, Oladiya

⁹ Rus knezliklerinde, knezin şehirdeki temsilcisi olarak idari ve adli görevleri üstlenen ve yerel yönetimin başında bulunan kimselere verilen ünvanıdır. Bu açıdan şehrin valisi olarak düşünülebilir. Bu göreve atanan kimseler, belirli bir süreyle görevlerini icra ederler ve görev sürelerince vergi gelirlerini toplamak, kamu düzenini ve güvenliği sağlamak ve davaları yargılamak gibi vazifeleri ifa ederlerdi. Knezin şehirdeki temsilcileri namestnik olarak adlandırılırken, taşradaki temsilciler "volostel" olarak karşımıza çıkmaktadır. Bk. Daniel H. Kaiser, *The Growth of the Law in Medieval Russia* (New Jersey: Princeton University Press, 1980), 116-118; Janet Martin, *Medieval Russia; 980-1584* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 317-318; Tekin Aycan Taşcı, "Rus Devlet Teşkilatında Namestniklik Kurumunun Tarihçesi," *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 6/8 (2019): 193; Tekin Aycan Taşcı, "Kafkasya'da Namestniklik Kurumu (1845-1854)," (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2019), 15.

¹⁰ "Savaşmak" anlamına gelen "voyevat" ve "komuta etmek" anlamını taşıyan "vodit" kelimesinden türetilen askerî idarî bir ünvanıdır. Bu açıdan kumandan anlamına gelen bu görevlilere dair Rus tarihinde ilk kayıt, *Povest Vremennih Let'te* (Geçmiş Yılların Hikayesi) karşımıza çıkmaktadır. Bk. Ferdinand Feldbrugge, *A History of Russian Law From Ancient Times to the Council Code (Ulozhenie) of Tsar Aleksei Mikhailovich of 1649* (Boston: Brill, 2017), 842; Maks Fasmer, "Voevoda," *Etimologičeskij slovar Russkogo yazıkı*, red. B. A. Larin, tom 1 (Moskva: Progress, 1986), 332.

¹¹ Serkan Acar, *Kazan Hanlığı-Moskova Knezliği Siyasi İlişkileri (1437-1552)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), 95.

¹² *Moskovskiy letopisniy svod kontsa XV veka*, Polnoe sobranie Russkih letopisey, tom 25, (Moskva: İzdatelstvo akademii nauk, 1949), 264; N. A. Kazakova, *Vassian Patrikeev i ego soçineniya* (Moskva: İzdatelstvo akademii nauk SSSR, 1960), 37; A. A. Zimin, *Vityaz na rasputye: Feodalnaya voyna v Rossii XV. v* (Moskva: Misl, 1991), 108.

¹³ N. Pavlov-Silvanskiy, *Gosudarevi slujilje lyudi: Proishojdenie Russkago dvoryanstva* (Sankt Peterburg: Gosudarstvennaya tipografiya, 1898), 55; Zimin, *Vityaz na rasputye*, 166; A. L. Korzinin, "Gosudarev dvor v dooprıchnıy period (1550-1565)," (Dissertatiya, Sankt Peterburgskiy gosudarstvenniy universitet, 2016), 117.

¹⁴ Bıçkova, *Sostav klassa feodalov Rossii*, 34.

¹⁵ Zimin, *Formirovanie boyarskoy aristokratii*, 31; V. A. Kuçkin, "Bolşoy Moskovskiy namestnik İvan Yuryeviç Patrikeyev," *Oteçestvennaya istoriya* 1 (2006): 161-163; Gustave Alef, "Reflections on the Boyar Duma in the Reign of Ivan III," *The Slavonic and East European Review* 45/104 (1967): 94.

¹⁶ İvan Yuryeviç Patrikeyev'in hizmetinde bulunan görevlilerin, ilerleyen dönemlerde Novgorod topraklarının bir kısmından istifade etmesi dikkat çekicidir. Bentsianov, İvan Yuryeviç Patrikeyev'in hizmetindeki on altı kişinin XVI. yüzyılın başında söz konusu bölgeye *pomeşçik* olarak atandığını tespit etmiştir. M. M. Bentsianov, *Knyazy, boyare i deti boyarskie; Sistema slujebnih otnoşeniy v Moskovskom gosudarstve v XV-XVI vv.* (Moskva: Tsentrpoligraf, 2019), 98-99. Bu durum, onun 1499'da düşüşünden sonra dahi Moskova Knezliği'nde etkisini gözler önüne sermektedir. Zannımızca, İvan Yuryeviç Patrikeyev'in maiyetinde bulunmak, XV. yüzyılın sonu ve XVI. yüzyılın başında oldukça avantajlı bir konumda olmak anlamına gelmektedir.

Şişmarev oğlu Belgets adlı bir zatın adı geçmekteydi.¹⁷ Bentsianov bu durumu, Oladiya Şişmarev'in İvan Yuryevič Patrikeyev'e yakınlığına atfetti. Müellife göre Belgets, İvan Yuryevič Patrikeyev vasıtasıyla bu gibi mühim bir vazifeye iştirak etmişti.¹⁸ Öte yandan İvan Yuryevič Patrikeyev'in Simonov Manastırı'nı desteklediği bilinmekteydi. O dönemde manastırların mülk edinimi yasak olmasına rağmen İvan Yuryevič Patrikeyev, bu manastırın dahil olduğu davalarda Simonov Manastırı'nın toprak sahibi olması lehine karar veriyordu.¹⁹ Dahası, bu güçlü knez akrabalarını kayırmaktan geri durmuyordu. 1475 yılına ait bir kayıta, İvan Yuryevič Patrikeyev'in kuzenleri İvan Vasilyevič Bulgak ve Danila Şenya boyar ünvanıyla zikredilmişti.²⁰ Korzinin'e göre İvan Vasilyevič Bulgak ve Danila Şenya, kuzenleri İvan Yuryevič Patrikeyev'in etkisiyle Boyar Duması'na girebildi.²¹ Kollman'a göre bu kimseler, İvan Yuryevič Patrikeyev tarafından geleneksel kaidelere aykırı bir şekilde boyar rütbesine atandılar.²² Her halükârda onun bu kararları ve atamaları, büyük knez tarafından kabul görüyordu. Bilhassa, İvan Yuryevič Patrikeyev'in oğlu Vasilij İvanoviç Kosoy'un da boyar ünvanını kazanmasıyla birlikte 1490'lı yıllarda dört Patrikeyev knezi bu rütbeye sahip oldu: İvan Yuryevič Patrikeyev, İvan Vasilyevič Bulgak, Danila Vasilyevič Şenya ve Vasilij İvanoviç Kosoy.²³ Aynı aileye mensup dört knezin aynı dönemde boyar ünvanına sahip olması, söz konusu tarihe dek alışlagelmişin dışında bir durumdu. Ancak Patrikeyev ailesinin bu parlak kariyeri, 1497-1502 yıllarında vuku bulan III. İvan'ın halefiyetine ilişkin kriz döneminde²⁴ yerle bir oldu. Kronikler 1498-1499 yılını işaret edip S. İ. Ryapolovskiy ile İvan Yuryevič Patrikeyev ve oğullarının tutuklandığını kaydettiler.²⁵ Tutuklanmalarının akabinde Patrikeyev knezleri, din

¹⁷ *Pamyatniki diplomaticheskikh snoşeniy drevney Rossii s derjavami inostrannimi*, tom 1, (Sankt Peterburg: Tip. II otdeleniya sobstvennoy E. İ. V. Kantselerii, 1851), 82.

¹⁸ Bentsianov, *'Knyazya, boyare i deti boyarskie'*, 53.

¹⁹ Kuçkin, "Bolşoy Moskovskiy namestnik İvan Yuryevič Patrikeyev," 161; George A. Maloney, *Russian Hesychasm: The Spirituality of Nil Sorskij* (Paris: Mouton, 1973), 36. Bahsi geçen davalara ilişkin tutanaklar için bk. *Akti sotsialno-ekonomicheskoy istorii severo-vostochnoy Rusi kontsa XIV-naçala XVI. v.*, tom 2, red. L. V. Çerepnin (Moskva: İzdatelstvo akademii nauk SSSR, 1958), 404-408, 414-420, 427-441.

²⁰ *Razryadnaya kniga 1475-1598 gg.*, podg. V. İ. Buganov, red. M. N. Tihomirov (Moskva: İzdatelstvo nauka, 1966), 17.

²¹ A. L. Korzinin, "Sostav Dumnih i dvortsovih činov v pravlenie velikogo knyazya İvana III. Ç. 2. Dvortsovie Çini," *Paleorosiya. Drevnyaya Rus: vo vremeni, v ličnostyah, v ideyah* 9/1 (2018): 290.

²² Kollmann, *Kinship and Politics*, 78, 225.

²³ V. N. Berh, *Sistematiçeskie spiski boyarami, okolničim i dumnim dvoryanam, s 1468 goda do uniçtojeniya sih činov* (Sankt Peterburg: Tipografiya H. Gintse, 1833), 1-2.

²⁴ III. İvan'ın ilk eşi Maria'dan İvan adlı bir oğlu bulunmaktaydı. Babasıyla birlikte eş hükümdar olarak knezliği idare eden İvan İvanoviç, 1490 gibi erken bir tarihte vefat etmiş ve ardında Dmitriy adında bir oğul bırakmıştı. Bunun yanı sıra III. İvan'ın Sofya Paleolog ile evliliğinden doğan Vasilij adındaki bir oğlu daha vardı. 1490'lı yıllarda, III. İvan'ın torunu Dmitriy'in mi, yoksa oğlu Vasilij'in mi tahta geçeceği sorusu gündeme gelmeye başladı; krizin ciddi bir şekilde patlak verdiği tarih ise 1497 senesiydi. Söz konusu yıl, III. İvan tercihini Dmitriy lehine kullandı. Fakat kendisine karşı büyük bir komplo hareketiyle karşılaştı. III. İvan bu komployu keşfedip bastırdı; komplocular infaz edildi, Vasilij ise ev hapsine alındı. Akabinde Dmitriy, III. İvan'a eş hükümdar olarak taçlandırıldı. 1499 yılında ise kriz yeni bir aşamaya girdi. Patrikeyev ailesi mensupları tutuklandı; Knez Ryapolovskiy idam edildi. Aynı senenin başında III. İvan, oğlu Vasilij'i affetmiş ve onu Novgorod ve Pskov büyük knezi olarak atamıştı. 1502 yılında ise Vasilij eş hükümdar ve aynı zamanda varis ilan edildi. Eski varis Dmitriy ve annesi Yelena hapsedildi. Anne Yelena iki yıl sonra öldürüldü. Mahkûm hayatı yaşayan Dmitriy ise 1509 yılında vefat etti. Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi; Başlangıçtan 1917'ye Kadar* (Ankara: TTK Basımevi, 1987), 124-125; J. L. I. Fennell, "The Dynastic Crisis 1497-1502," *The Slavonic and East European Review* 39/92 (1960): 1-9.

²⁵ *Sofiyskiya letopisi*, Polnoe sobranie russkikh letopisey, tom 6 (Sankt Peterburg: Tipografiya eduarda pratsa, 1853), 243; *Prodoljenie letopis po voskresenskomu spisku*, Polnoe sobranie Russkikh letopisey, tom 8 (Sankt Peterburg: Tipografiya eduarda pratsa, 1859), 236-237; *Letopisny svod 1497 g.-Letopisny svod 1518 g. (Uvarovskaya Letopis)*, Polnoe sobranie russkikh letopisey, tom 28, (Moskva-Leningrad: İzdatelstvo akademii nauk SSSR, 1963), 331-332; *Ustyujskie i vologodskie letopisi XVI-XVIII vv.*, Polnoe sobranie russkikh letopisey, tom 37 (Leningrad: Nauka, 1982), 51, 98.

adamlarının III. İvan'a yalvarmaları sebebiyle infaz edilmekten kurtuldular. Demir zincirlere bağlanan İvan Yuryeviç Patrikeyev'in mülkleri müsadere edildi; kendisi ve büyük oğlu Vasiliy keşiş olmaya zorlandı. Baba İvan, Troitse-Sergiyev; oğul Vasiliy ise Kirillo-Belozerskiy Manastırı'na gönderildi. İvan Yuryeviç Patrikeyev'in küçük oğlu İvan Munında ise gözaltına alındı.²⁶

Patrikeyev ailesinin bu ani düşüşü, muhtelif araştırmacılar tarafından farklı nedenlere bağlandı. Karamzin ve Solovvey'in başını çektiği literatürdeki yaygın görüşe göre Patrikeyevler, halefiyet krizi sırasında Sofya ve oğluna karşı gizli eylemler planlayıp, iktidar mücadelesinde Dimitriy'i desteklemişler ya da bu iddialarla komploya maruz kalmışlardı; bu durum da onların tasfiye edilmelerine neden olmuştu.²⁷ Zimin, Patrikeyevlerin Yelena ile Dimitriy'in tarafında olduğunu kabul etti; ancak buna ek olarak Patrikeyev ve Ryapolovskiylere dönemin sapkın çevrelerini desteklediğini, onların tasfiye edilmesinde bu durumun etkili olduğunu öne sürmüştü.²⁸ Çerepnin ve Bazilyeviç gibi bazı araştırmacılar ise Patrikeyevlerin düşüşünü Moskova-Litvanya arasındaki ilişkilere bağladı.²⁹ Bu görüşlere karşın Fennell ve Fine, zikredilen hadiseleri yukarıdaki iki iddia ile doğrudan ilişkilendirmenin hatalı olduğunu öne sürdüler.³⁰ Fennell'e göre bu belirsiz durumda yalnızca, Patrikeyevlerin çıkarlarının Sofya ve III. Vasiliy ile çatıştığı öne sürülebilirdi.³¹ Kollman ise bu menfi hadiseyi, söz konusu knezlerin şahsi hırsları ve zarar verici yüksek nüfuzlarıyla ilişkilendirdi.³² Fennell'in vurguladığı üzere Patrikeyevlerin düşüşünün temel nedenini kesin olarak bilmek mümkün değildir. Yine de bu noktada, Korzinin'in altını çizdiği bir hususun dikkate alınması gerekir. Bu da Dimitriy'in Patrikeyevler ile oldukça yakın ilişkilere sahip olması ve onun tahta geçmesi durumunda Patrikeyevlerin kuklası olabileceği ihtimalidir. Böyle bir durumda knezlik tahtı, aristokrasinin kontrolüne geçmiş olacaktır.³³ Her halükârda böyle bir durum gerçekleşmemiş; Karamzin'in deyişiyle, "ünlü Olgerd'in torunu, Vasiliy Temniy'in yeğeni, Vasiliy Dmitriyeviç'in kızı, Maria'nın oğlu olmasına ve 36 yıl boyunca savaş ve barış meselelerinde devlete sadakatle hizmet eden birinci boyar konumuna rağmen"³⁴ İvan Yuryeviç Patrikeyev, bu vahim sonuçtan kaçamamıştır.

²⁶ PSRL, tom 6, 243; PSRL, tom 8, 236-237; PSRL, tom 28, 331-332; Kuçkin, "Bolşoy Moskovskiy namestnik İvan Yuryeviç Patrikeyev," 165; Pavlov-Silvanskiy, *Gosudarevi slujilje lyudi*, 55; Zimin, *Formirovanie boyarskoy aristokratii*, 32; Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 43-44; M. M. Bentsianov, "'Litvini' i 'Pani'. Vihodtsi iz velikogo knyazstva Litovskogo na Moskovskoy slujbe v XV- XVI stoletiyah," *Studia Historica Europae: İssledovaniya po istorii vostochnoy evropı* 12 (2019): 95; Korzinin, "'Gosudar Vseya Rusi' İvan III i Russkaya Aristokratiya," 168-169.

²⁷ N. M. Karamzin, *İstoriya gosudarstva Rossiyskago*, tom 6 (Sankt Peterburg: Tipografiya N. Greça, 1819), 280-281; S. M. Solovvey, *İstoriya Rossii s drevneyshih vremen; Kniga pervaya tom I-V*, tom 5 (Sankt Peterburg: Obşestvennaya polza, 1896), 1552; Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 48; A. A. Zimin, *Rossiya na rubeje XV-XVI stoletiy; Oçerki sotsialno-politiçeskoy istori* (Moskva: Misl, 1982), 164-165.

²⁸ A. A. Zimin, "O politiçeskoy doktrine İosifa Volotskogo," *Trudi otdela drevnerusskoy literaturı* 9 (1953): 165.

²⁹ L. V. Çerepnin, *Russkie feodalnie arhivi XIV- XV. vekov*, tom 1 (Moskva: İzdatelstvo akademii nauk SSSR, 1948), 315; K. V. Bazilyeviç, *Vneşnyaya politika russkogo tsentralizovannogo gosudarstva vtoraya polovina XV veka* (Moskva: İzdatelstvo Moskovskogo universiteta, 1952), 370-375.

³⁰ Fennell, "The Dynastic Crisis 1497-1502," 22; John V. A. Fine, "The Muscovite Dynastic Crisis of 1497-1502," *Canadian Slavonic Papers/Revue Canadienne des Slavistes* 8 (1966), 210.

³¹ Fennell, "The Dynastic Crisis 1497-1502," 22.

³² Kollmann, *Kinship and Politics*, 74.

³³ A. L. Korzinin, "'Gosudar Vseya Rusi' İvan III i Russkaya Aristokratiya," *İstoriçeskiy format* 1/5 (2016): 172-173.

³⁴ Karamzin, *İstoriya gosudarstva Rossiyskago*, 280.

1499 yılında vefat ettiği düşünülen İvan Yuryeviç Patrikeyev'in³⁵ Mihail, Vasiliy ve İvan adında üç oğlu bulunmaktaydı. Bu oğullardan Kolişka lakaplı Mihail İvanoviç Patrikeyev, 1475/1476 yılında hizmete başladıysa da kayda değer bir başarı elde edemedi. Söz konusu sene içerisinde Novgorod seferine katıldığı kaydedildi ve bu kayıttaki *deti boyarskiy* (boyar oğlanı)³⁶ olarak zikredildi.³⁷ Ancak 1492/93 senesinde Litvanya üzerine yapılan seferde Rus ordusuna komuta ettiği bilgisine dek kaynaklarda görülmedi.³⁸ Belov'a göre Kolişka'nın bazı kronik hastalıkları bulunmaktaydı; bu sebeple idari ve askerî görevleri yerine getirmekte başarılı olamadı. Keza 1495 senesi gibi erken bir tarihte vefat etti.³⁹ Oğullardan bir diğeri İvan Munında da Moskova Knezliği'nin siyasi ve idari mekanizmasında etkili olamadı. Adı ilk olarak, 1491-1492 senesinde Ugliç Knezi Andrey Vasilyeviç'in çocuklarının tutuklanması girişiminde geçti. 1495 senesinde, III. İvan, İsveç sınırındaki askerî hareketlilik ile bağlantılı olarak Novgorod'a hareket etmişti. Bu harekatta Patrikeyev ailesi lider pozisyondaydı ve İvan Munında da ordu hiyerarşisinde ikinci sırada yer aldı.⁴⁰ Ancak bu onun son görevi oldu, 1499 senesinde Patrikeyevlerin düşüşüyle o da siyasetten el çektirildi. Akabinde 1504-1506 yılları arası bir tarihte vefat etti.⁴¹ Bu koşullarda babasının ve dedesinin parlak kariyerini devam ettirebilecek tek isim kaldı: Vasiliy İvanoviç Kosoy.

Patrikeyev ailesinin Moskova Knezliği'nin iç ve dış politikasında bu denli mühim faaliyetlerine rağmen, Türkçe literatürde bu aileye dair müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Dönemin sosyo-ekonomik yapısına ışık tutan Vassian Patrikeyev hakkında da kapsamlı araştırma bulunmamaktadır. Türkçe literatürdeki bu eksiklik, Moskova Knezliği'nin iç politikasının bütüncül bir şekilde ele alınmasını zorlaştırmaktadır. Zira

³⁵ Araştırmacıların önemli bir kısmı, İvan Yuryeviç Patrikeyev'in 1499 senesinde vefat ettiğini öne sürmüşlerdir. Buna karşın bu vefatı 1503 yılına tarihleyen tarihçiler de bulunmaktadır. Knezin mahkûm edildiği Troitse-Sergiyev Manastırı'nın vesikalarında muhtelif knezlerin ölüm tarihleri kronolojik bir sıralamaya göre kaydedilmişti. Bu sıralamada İvan Yuryeviç Patrikeyev, Fyodor Vasilyeviç Ryazanskiy ile İvan Borisoviç Ruzskiyy arasında yer aldı. Bahsi geçen iki knezin 1503 tarihinde vefat ettiği bilinmemektedir. Dolayısıyla İvan Yuryeviç Patrikeyev'in 1503 yılında vefat ettiği sonucuna ulaşılabilir. N. V. Belov, "Knyaz İvan İvanoviç Munında Patrikeyev (K izuçeniyyu personalnoy istorii gosudareva dvora İvana III)," *Paleososiya, Drevnyaya Rus: vo vremeni, v ličnostyah, v ideyah* 2/18 (2022): 164.

³⁶ Boyar oğlanı ünvanı hususunda araştırmacılar fikir birliğine varmış değildir. Bu konuda literatürde birçok iddia bulunmaktadır. Klyuçevskiy ve Kobrin'e göre bu kavram kelimelerin tam anlamıyla kullanılmış; boyar kökenli olup bu ünvana ulaşamayan nispeten yoksul kimseleri çağırıştırılmıştır. Bu ünvana sahip kimselerin, hayatlarının ileri dönemlerinde mühim mevkilere atanma ihtimalleri bulunmaktaydı. Yine de mensup olduğu ailenin yoksullaşması, nüfuzunun azalması gibi unsurlar boyar oğlanı ünvanına sahip bu kimselerin yüksek mevkilere ulaşmalarına engel teşkil etmekteydi. Bentsianov'un kapsamlı çalışmasında belirttiği üzere boyar oğlanlarının düşük maaşları, onların daha mühim mevkilere erişemediklerini göstermekteydi. Knezin hizmetkarları olarak, diğer ünvanlara nispeten daha alt sınıfta yer alan bu kimseler ekseriyetle askerî vazifeleri icra ederlerdi. Yine de bu ünvana sahip kimseler, yekpare bir gruba oluşturmuyordu. Nitekim onların konumları, belirli hizmetlerine ve statülerine göre değişmekteydi. V. O. Klyuçevskiy, *Soçineniya v devyati tomah; Spetsialnie kursy*, tom 6, red. V. L. Yanin (Moskva: Misl, 1989), 119; V. B. Kobrin, *Vlast i sobstvennost v srednevekovoy Rossii XV-XVI vv* (Moskva: Misl, 1985), 30; M. M. Bentsianov, "Knyazya, boyare i deti boyarskie", 266; "Boyarskiya Deti," *Voennaya entsiklopediya*, tom 5 (Sankt Peterburg: Tipografiya tovarişestva İ. D. Sitina, 1911), 43-44.

³⁷ *Razryadnaya kniga 1475-1598 gg*, 17; M. G. Spiridov, *Sokraşennoe opisanie slujeb blagorodnih Rossijskih dvoryan*, Çast 1 (Moskva: universitetskoy tipografiya, 1810), 29.

³⁸ *PSRL*, tom 8, 225; Zimin, *Formirovanie boyarskoy aristokratii*, 33; Spiridov, *Sokraşennoe opisanie slujeb*, 29.

³⁹ N. V. Belov, "Çelovek-zagadka. Knyaz Mihail İvanoviç Kolişka Patrikeyev, voevoda İvana III," *Istoriceskoe obozrenie* 22 (2021): 56; Belov, "Knyaz İvan İvanoviç Munında Patrikeyev (K izuçeniyyu personalnoy istorii gosudareva dvora İvana III)," 160. Onun erken yaşta vefatı, babası İvan Yuryeviç Patrikeyev'in vasiyetnamesi aracılığıyla da doğrulanabilir. Nitekim vasiyetnamede Kolişka zikredilmemiştir. Bıçkova, *Sostav klassa feodalov Rossii*, 37.

⁴⁰ Belov, "Knyaz İvan İvanoviç Munında Patrikeyev (K izuçeniyyu personalnoy istorii gosudareva dvora İvana III)," 162; *Razryadnaya kniga 1475-1598*, 24-25; Zimin, *Formirovanie boyarskoy aristokratii*, 34.

⁴¹ Belov, "Knyaz İvan İvanoviç Munında Patrikeyev (K izuçeniyyu personalnoy istorii gosudareva dvora İvana III)," 166.

araştırmamıza konu olan müellifin faaliyetleri, dönemin kilise-devlet ilişkisini ve toprak mülkiyetine dair problemleri açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. Öte yandan, knezliğin değişken politikalarının knezler ve mütefekkirler üzerindeki olumsuz etkilerini de somut bir biçimde ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Vasiliy İvanoviç Kosoy'un faaliyetlerini irdelerken karşımıza şu sorular çıkmaktadır: Vasiliy İvanoviç Kosoy, Moskova Knezliği'nin iç politikasında ne tür bir etki bıraktı? Knezlik idaresi, iç politikadaki eylemlerinde dönemin müelliflerinden nasıl faydalandı? Vasiliy İvanoviç Kosoy başta olmak üzere bu kimselerin, kilise-devlet ilişkisinin ve toprak mülkiyeti meselesinin şekillenmesinde rolleri nelerdi?

1) Diplomat, Komutan ve Yargıç: Vasiliy İvanoviç Kosoy

Yukarıda ifade edildiği üzere, İvan Yuryeviç Patrikeyev'in üç oğlundan Moskova Knezliği'nde sivrilebilen tek isim Vasiliy İvanoviç Kosoy oldu. Nitekim Vasiliy İvanoviç Kosoy, kardeşlerinin aksine 1494-1495 yıllarında boyar ünvanını elde etti.⁴² Bu yıllarda Vasiliy, Moskova Knezliği'nin iç ve dış siyasetinde mühim vazifeler üstlenen kilit isimlerden biriydi. Siyasi kariyerinin sonlanmasının ardından, mücadelesini edebi sahaya çevirmek zorunda kaldı. Bu alanda da kabiliyetli olan knez, *publitsist* edebiyat geleneğinin gelişiminde ve kilise-devlet ilişkilerinin şekillenmesinde önemli rol oynadı. Dolayısıyla Vassian Patrikeyev adıyla edebi mücadeleye başlamadan evvel bazı idari ve askerî vazifeler üstlenmişti. Öncelikle onun, bir knez olarak ne tür faaliyetlerde bulunduğu odaklanmak gerekir.

Vasiliy İvanoviç Kosoy'un doğum yılına ilişkin net bir malumat bulunmamaktadır. Kollmann, Moskova boyarlarının doğum yıllarına ilişkin ortalama bir hesaplama yapmış; baba İvan Yuryeviç'in 25-30 yaşlarında çocuk sahibi olma ihtimalini baz alıp Vasiliy İvanoviç Kosoy'un doğum yılı olarak 1455-1465 yılları arasını işaret etmiştir.⁴³ Knezliğin en nüfuzlu ailelerinden birinin mensubu olan Vasiliy İvanoviç Kosoy, 1489 yılından itibaren muhtelif askerî-diplomatik hadiselerde karşımıza çıkmaktadır. Kariyerinin ilk yıllarında babası İvan Yuryeviç Patrikeyev'in sağ kolu olarak hareket etmiştir.⁴⁴ Tarihi vesikalarda ona dair ilk bahis, 1487-1494 yılları arasındaki Moskova ile Litvanya arasındaki savaş yıllarına dayanır. Buna göre Vasiliy İvanoviç Kosoy, 1489 senesinde III. İvan tarafından Vorotinsk üzerine gönderildi.⁴⁵ On bir voyvodanın bulunduğu orduda komuta, Vasiliy İvanoviç Kosoy'a verildi. Kosoy, Vorotinsk'ı ele geçirip yağmalamayı başarsa da dönüş yolunda Litvanya ordusu tarafından mağlup edildi.⁴⁶

Litvanya ile savaş sürdüğü esnada III. İvan, Moskova Knezliği için bir tehlike

⁴² Alef, "Reflections on the Boyar Duma in the Reign of Ivan III," 91, n. 73.

⁴³ Kollmann, *Kinship and Politics*, 196-197.

⁴⁴ Belov, "Çelovek-zagadka. Knyaz Mihail İvanoviç Kolişka Patrikeyev, voevoda İvana III," 55.

⁴⁵ PSRL, tom 6, 239; PSRL, tom 24, 237; Kroniklerde zikredilen bu bilgiye göre büyük knez, İvan Yuryeviç Vorotinskiy oğlu Vasiliy Krivoy'u Litvanya üzerine göndermiştir. K. V. Bazilyeviç, İvan Yuryeviç Vorotinskiy adlı bir kimsenin var olduğunu düşünmektedir. Oysa Yu. G. Alekseyev'e göre böyle bir knez bulunmamaktadır. Kronikte hatalı bir şekilde söz edilen kişi, İvan Yuryeviç Patrikeyev oğlu Vasiliy İvanoviç Kosoy'dur. Araştırmacıların birçoğu, söz konusu askerî harekattaki kimsenin Vasiliy İvanoviç Kosoy olduğunu kabul etmektedirler. Bk. K. V. Bazileviç, *Vneşnyaya politika Russkogo tsentralizovannogo gosudarstva vtoraya polovina XV veka* (Moskva: İzdatelstvo Moskovskogo universiteta, 1952), 289-290; Yu. G. Alekseyev, *Pohodi Russkih voysk pri İvane III; vtoroe izdanie* (Sankt Peterburg: İzdatelstvo S-Peterburgskogo universiteta, 2009), 318-319; Zimin, *Rossiia na rubeje*, 96.

⁴⁶ Zimin, *Rossiia na rubeje*, 96.

oluşturan kardeşi Andrey Vasilyeviç'e odaklandı. Nitekim Andrey Vasilyeviç, kendi mülkü olarak Ugliç Knezliği'ni idare ediyordu. III. İvan onu bertaraf etme gayesindeydi; Andrey Vasilyeviç, 1491 yılında Moskova'ya geldiğinde apar topar hapsedildi.⁴⁷ Fakat oğulları Ugliç'te bulunmaktaydı. III. İvan, Andrey Vasilyeviç'in çocuklarını tutuklama görevini Patrikeyev knezlerine verdi. 1492 yılında Vasiliy İvanoviç Kosoy, kardeşi İvan Munında'yla beraber, emrindeki birçok *boyar oğlanı* ile bu görevi yerine getirdi.⁴⁸

Patrikeyev knezleri, iç siyasetteki bu özel görevi tamamladıktan sonra Litvanya ile mücadeleye yeniden dahil oldular. Kronikler, Vasiliy İvanoviç Kosoy'un 1493 senesinde Mojaysk'da voyvoda olarak bulunduğu bildirmektedir.⁴⁹ Aynı sene Vasiliy İvanoviç Kosoy, kuzeni Daniil Vasilyeviç Şenya ile Vyazma üzerine hareket edip şehri ele geçirmekle görevlendirilmişti. Vasiliy İvanoviç Kosoy, bu görevinde de muzaffer oldu; Vyazma zapt edilip ahali III. İvan'a bağlılık yemini etmek zorunda kaldı.⁵⁰ Bu esnada büyük kayıplar veren Litvanya Büyük Knezliği ile diplomatik müzakereler başlamıştı. 1494 yılında Vasiliy İvanoviç Kosoy, Fyodor Kuritsın'ın⁵¹ da bulunduğu elçilik heyetinin başında Litvanya'ya ile yapılan müzakerelere katıldı.⁵² Hatta barış görüşmelerinin akabinde gerçekleşen Litvanya Büyük Knezi Aleksandr Jagiellon (1492-1506) ile III. İvan'ın kızı Elena İvanovna'nın izdivacında Patrikeyev knezlerinin büyük bir rolü vardı.⁵³

Vasiliy İvanoviç Kosoy'un siyasi kariyeri yukarıda zikredilenlerle sınırlı kalmadı. 1495 senesinde Moskova Knezliği ile İsveç Krallığı arasında savaş patlak vermişti. Dönemin en nüfuzlu ailesi olan Patrikeyevlerin bu savaşta yer almaması mümkün değildi. İlk olarak Patrikeyevlere mensup Daniil Vasilyeviç Şenya'nın komutasındaki ordu Viborg'u kuşattı; fakat bu kuşatma başarısızlıkla sonuçlandı. Ertesi sene Vasiliy İvanoviç Kosoy, Andrey Fyodoroviç Çelyadnin ile sefere gönderildi. Ordunun komutası bu iki knezin elindeydi. Rus ordusu Botinya Körfezi'ne dek güney Finlandiya'nın tamamını harap etti.⁵⁴

Tüm bu askerî ve diplomatik faaliyetlerinin yanı sıra Vasiliy İvanoviç Kosoy, babası gibi bazı davalarda yargıç olarak da görev yaptı. Örneğin 1495-1499 yılları arasına

⁴⁷ Zimin, *Rossiya na rubeje*, 68.

⁴⁸ *PSRL*, tom 24, 208-209; *PSRL*, tom 8, 223; *Lvovskaya letopis çast 1*, Polnoe sobranie Russkih letopisey, tom 20 (Sankt Peterburg: Tipografiya M. A. Aleksandrova, 1910), 357; Zimin, *Rossiya na rubeje*, 68.

⁴⁹ *Razryadnaya kniga 1475-1598 gg.*, 23.

⁵⁰ *PSRL*, tom 20, 358; *PSRL*, tom 24, 210-211; Zimin, *Rossiya na rubeje*, 99-100.

⁵¹ III. İvan'ın hizmetinde bulunan bir kâtip ve müelliftir. Aynı zamanda icra ettiği elçilik görevleriyle de bilinmektedir. 1482-1484 Moldova ve Macaristan'a Litvanya karşısı bir ittifak yapmak için gönderilmiştir. Dönüş yolunda Akkırman havalisinde Osmanlılar tarafından tutsak alınmış fakat 1485 sonbaharında Kırım hanının arabuluculuğu sayesinde serbest bırakılmıştır. III. İvan'ın iç ve dış politikasında önemli bir rol oynayan Kuritsın, Moskova'nın sapkın çevreleri arasında yer edinmiştir; bir açıdan onların liderliğini yapmıştır. Bu sebeple Novgorod Başpiskoposu Gennadiy, onu kâfirlerin patronu olarak adlandırmıştır. 1500'lü yılların başında hadiseler Kuritsın ve onun çevresinin aleyhine işlemiş, kardeşi İvan Volk idam edilmiş, Kuritsın ise gözden düşmüştür. Ancak onun akıbetine dair herhangi bir veri bulunmamaktadır. Bk. Ya. S. Lurye & A. Yu. Grigorenko, "Kuritsın Fedor Vasilyeviç," *Slovar Knjnikov i Knijnosti Drevney Rusi*, Vıp. II, Red. D. S. Lihaçev, Leningrad, 1988, 504-509.

⁵² *PSRL*, tom 8, 228; *PSRL*, tom 20, 360; *PSRL*, tom 24, 212; *Pamyatniki diplomatiçeskikh snoşeniy Moskovskogo gosudarstva s Polsko-Litovskim (s 1478 po 1533 god)*, Sbornik RİO, tom 35 (Sankt Peterburg: Tipografiya F. Eleonskago, 1882), 138, 146; Spiridov, *Sokraşennoe opisanie slujeb*, 30.

⁵³ Bazileviç, *Vneşnyaya politika Russkogo*, 373; Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 38-39.

⁵⁴ *PSRL*, tom 20, 363; *PSRL*, tom 24, 213; Zimin, *Rossiya na rubeje*, 107; I. U. Budovnits, *Russkaya publitsistka XVI. veka* (Moskova: Akademii nauk soyuz SSR, 1947), 79-80; Spiridov, *Sokraşennoe opisanie slujeb*, 30.

tarихlenen ve babasının da katıldığı bir davayı yargıladı.⁵⁵ Fakat bu başarıları, XV. yüzyılın son senelerinde yerle yeksan oldu. Yukarıda ifade edildiği üzere, 1498-99 yılları Patrikeyev ailesi için oldukça karanlık senelerdi. Ailesinin düşüşü sonucunda, ancak din adamlarının talepleri sayesinde idamdan kurtuldu. Bunun yerine keşiş olmaya zorlandı ve Kirillo-Belozerskiy Manastırı'na gönderildi. Bu hadiselerin akabinde Vasilij İvanoviç Kosoy, Vassian Patrikeyev adını alıp Nil Sorskiy'in yanında rahip hayatı yaşamaya başladı. Fakat Moskova Knezliği'nin iç politikasında ailesinin mücadelesini bırakmadı ve bu mücadeleyi edebi çevrelerde sürdürdü. Nitekim Vasilij İvanoviç Kosoy'un, yeni adıyla Vassian Patrikeyev'in boyar siyasetiyle ilişkisi kesilmişti.⁵⁶

2) Keşiş, Müellif ve Mütefekkir: Vassian Patrikeyev

XV. yüzyılın sonları ve XVI. yüzyılın ilk yarısında Moskova Knezliği iç politikasındaki temel sorunlardan biri toprak mülkiyeti problemi idi. XV. yüzyılda eski toprak sahipleri, yani knezler, boyarlar ve kilise (metropolitler, piskoposlar ve manastırlar) tarıma elverişli arazilerin üçte ikisini ellerinde bulunduruyorlardı.⁵⁷ Aynı zamanda XV. yüzyılın ortalarından itibaren, dış politikadaki bazı kazanımlarla birlikte knezlik sınırlarını bir hayli genişletmişti. Pipes'in hesaplamalarına göre 1462 yılında III. İvan tahta geçtiğinde 430.000 kilometre karelik bir sahayı miras almıştı. Kendisinin ve oğlu Vasilij'in yayılcı politikaları knezliğin sınırlarını altı katına çıkardı ve bu da 2.800.000 kilometre karelik bir alana tekabül ediyordu.⁵⁸ Bu genişlemedeki en büyük kazanç, Novgorod Cumhuriyeti'nin inkırazıyla Moskova Knezliği'nin eline geçen topraklar sayesinde oldu; fakat ilhakin akabinde III. İvan riskli bir hamlede bulundu ve kilise topraklarına el koydu.⁵⁹ Aynı girişimi ülkedeki diğer bölgelere de uygulamaya çalıştı.⁶⁰ Bunun üzerine kilise mülklerinin kamulaştırılması meselesi üzerine yeni hareketler ortaya çıktı.⁶¹ Bilhassa bu konu özelinde büyük önem taşıyan ve Alekseyev'in deyişiyle "laik ve dinî otoriteler arasındaki çatışmanın zirve noktası"⁶² olduğu 1503 Konsili'nin⁶³

⁵⁵ *Akti feodalnogo zemlevladieniya i hozyaystva XIV – XVI vekov*, çast 1, podg. L. V. Çerepnin (Moskva: İzdatelstvo akademii nauk SSSR, 1951), 118-120.

⁵⁶ Kollmann, *Kinship and Politics*, 117; N. A. Kazakova, "Vassian Patrikeyev," *Slovar knjnikov i knjnosti drevney Rusi*, Vip. 2/1, red. D. S. Lihaçev (Sankt Peterburg: İzdatelstvo nauka, 1988), 120.

⁵⁷ B. D. Grekov, *Krestyane na Rusi s drevneyşih vremen do kontsa XVII veka*, tom 2 (Moskva: İzdatelstvo akademii nauk SSSR, 1954), 64.

⁵⁸ Richard Pipes, *Russia Under Old Regime* (New York: Charles Scribner's Sons, 1974), 80.

⁵⁹ B. İ. Petruşko, "Moskovskiy Sobor 1503," *Vestnik PSTGU, Seriya II* 6/73 (2016): 12.

⁶⁰ Moskova idaresinin manastırların topraklarına göz dikmesindeki temel etmenlerden biri hiç şüphesiz ki ekonomik kaygılardı. Manastırların imtiyazlı toprakları, sağladıkları imkanlarla köylüler için cazip görünüyor ve köylülerin bu toprakları tercih etmelerine neden oluyordu. Dolayısıyla knezlik ile soylular, hakimiyetindeki köylüleri kaybetmeye başlıyordu. Bu durum da knezlik ekonomisinde bir tehlike yaratıyordu. Klyuçevskiy, *Soçineniya v devyati tomah*, tom 2, 270. Dolayısıyla III. İvan'ın bu girişimi, dönemin sosyo-ekonomik perspektifinde oldukça anlaşılır görünmektedir. Zira mesele yalnızca toprak sahipliği değil, aynı zamanda bu toprakların sağladığı gelir ve ekonomik tasarruf hakkı meselesidir.

⁶¹ Grekov, *Krestyane na Rusi*, 67-68; Esasında manastırların toprak sahipliğine ve gelir elde etmesine karşı fikirler söz konusu dönemden daha evveline dayanmaktadır. XIV. yüzyıl gibi erken bir tarihte dahi Strogolnikler, manastırlara yapılacak her türlü bağışa karşı çıkmışlar, bu bağışların dinî açıdan münasip olmadığını dile getirmişlerdi. Yine aynı dönem, din adamlarının bu konu hakkında sorgulamalar yaptığı dönemdi. Kendisine bu husus sorulduğunda Metropolit Kiprian, manastırların köyleri elinde tutmasının doğru olmadığını söylese de belirli şartlarda bunun kabul edilebileceğini dile getirmişti. Klyuçevskiy, *Soçineniya v devyati tomah*, tom 2, 263.

⁶² A. İ. Alekseyev, *Pod znakom kontsa vremen; Oçerki Russkoy religioznosti kontsa XIV- naçala XVI. vv.* (Sankt Peterburg: İzdatelstvo Aleteyya, 2002), 279.

⁶³ 1503 yılında gerçekleşen bu mühim toplantıya Büyük Knez III. İvan, Metropolit Simon, Novgorod ve Pskov Başpiskoposu Gennadiy gibi knezliğin ve Rus kilisesinin üst düzey temsilcileri önderlik etmişti. Ayrıca konsile

ardından manastır toprak mülkiyeti meselesi, ağırlıklı olarak edebi alana taşındı.⁶⁴

XIV. yüzyılın ortalarından bu yana süre gelen Ortodoks inancında sapkın fikirler meselesiyle birlikte, XVI. yüzyılın başlarında Rus edebi çevreleri iki temel sorun üzerine yoğunlaştı. İlki manastırların mülkiyet edinimi, ikincisi sapkın fikirlerdi. Dolayısıyla toplumsal meselelere odaklanan ilk Rus *publitsist*leri din adamlarından oluşmaktaydı ve ele aldıkları konular dinî meselelerden müteşekkildi.⁶⁵ Manastırların toprak mülkiyetini savunan kimselere *Mülkiyetçiler* (Styajateli)⁶⁶ adı veriliyordu ve en ünlü temsilcisi Yosif Volotskiy (Dünyevi adıyla İvan Sanin) idi.⁶⁷ Bunun tam aksine, ruhbanların münzevi bir yaşam tarzına sahip olmasını savunan ve mülkiyet edinimine karşı çıkan *Mülkiyetsizciler* (Nestyajateli) adlı bir fraksiyon da bulunmaktaydı.⁶⁸ Aynı zamanda boyar ideolojisi olarak görülen bu düşünceyi, Nil Sorskiy'in etkisiyle Vassian Patrikeyev, Artemiy Troitskiy ve Andrey Kurbskiy gibi isimler savunmaktaydı.⁶⁹ Nil Sorskiy'in yazıları, bu fraksiyon üzerinde oldukça etkili olsa da bu grubun oluşmasındaki temel rolü Vassian Patrikeyev oynadı. Anlaşılabileceği üzere Vassian Patrikeyev'in tüm yazıları da ruhbanların yeminlerinin gerçek yaşantılarıyla karşıtlığı, dünyevi açgözlülükleri, dolayısıyla mülk edinimleri üzerineydi.⁷⁰

Vassian Patrikeyev, Kirillo-Belozerskiy Manastırı'ndaki sürgün yıllarında dönemin ünlü keşişlerinden olan Nil Sorskiy ile tanışma fırsatını elde etti ve onun açgözlülüğten

Mülkiyetçiler ve Mülkiyetsizciler hiziplerinin temsilcileri Nil Sorskiy ve Yosif Volotskiy gibi önde gelen isimler de iştirak etti. Konseyin toplanma amacı bazı disiplinsizliklerle ilgili sorunları çözüme kavuşturmaktı. Ruhban sınıfının alkolizm, zina gibi uygunsuz davranışları engellenmek isteniyordu. Bilhassa dul rahiplere ilişkin önlemler alınmıştı. Lakin konsilin gerçek önemi, manastırların toprak mülkiyeti meselesinin tartışılmasıyla ortaya çıktı. Konsilde III. İvan, manastır topraklarını sekülerleştirme teklifinde bulundu. Nil Sorskiy ve İtil ötesi yaşlıları bu teklifi desteklediler; oysa Yosif Volotskiy ile anlaşılan konsil, kanonik ve tarihsel referanslarla donatılmış bir raporu III. İvan'a sundu. Manastır toprak mülkiyetini savunmak bir hayli zor olduğu için Yosif Volotskiy ve taraftarları, meseleye piskoposluk ve kilise topraklarını da katmış; neticede toprak mülkiyeti sorununun çözümünü zorlaştırmıştır. III. İvan ise konsilin raporu karşısında geri adım atmak zorunda kalmıştır. Klyuçevski'ye göre İtil ötesi yaşlılarının dinî gerekçelerle başlattığı ve aynı zamanda knezliğin ihtiyaçlarıyla uyuşan manastır topraklarının sekülerleştirilmesi fikri, kilise hiyerarşisinin muhalefeti karşısında parçalandı. Manastır toprak meselesine ilişkin mühim bir toplantı olmasına rağmen 1503 Konsili'nde bu hususa ilişkin herhangi bir karar belgesi günümüze ulaşmadığını belirtmek gerekir. Petruşko'ya göre toprak mülkiyeti hususundaki ihtilaf hem kilise hem devlet açısından oldukça hassas bir mesele olduğu için, iki taraf için de oldukça sakıncalı bir konuydu. Dolayısıyla kilise ve devlet, bu hususa ilişkin kayıtları bilinçli bir şekilde gizlemek istemişti. 1503 Konsili'nde ilgili konuya dair tartışmalar, başta 1540-1550'li yıllara tarihlenebilen Pismo o Nelyubkah (Düşmanlıklar Hakkında Mektup) olmak üzere dönemin edebi eserlerinde bulunmaktaydı. Petruşko, "Moskovskiy Sobor 1503," 9-11, 13; Klyuçevski, *Soçineniya v devyati tomah*, tom 2, 267-268; Alekseyev, *Pod znakom kontsa vremeni*, 284, 299-302.

⁶⁴ Klyuçevski, *Soçineniya v devyati tomah*, tom 2, 268.

⁶⁵ Budovits, *Russkaya Publitsistka*, 4, 66; Kazakova, *Vassian Patrikeyev*, 49.

⁶⁶ Rusçadaki "stjyanie" terimi, "sahiplik", "mülkiyet", "varlık" anlamına gelmektedir. Bu terimin fiil hali olan "styajat" ise "sahip olmak", "edinmek", "tutmak" anlamını ihtiva eder. Bu açıdan "styajateli" kelimesi "eldeciler" ya da "mutasarrıflar" olarak da tercüme edilebilir. "Nestyajenie" kavramı ise olumlu bir anlamda "bencil olmama", "yoksulluk" gibi manaları taşır. Sosyal açıdan bu kavram, Orta çağ manastır yaşam biçiminin bir parçasıdır. Siyasi anlamda ise, manastır mülklerinin laikleştirilmesi olarak anlaşılmaktadır. Bk. Alekseyev, *Pod znakom kontsa vremeni*, 181.

⁶⁷ Yosif Volotskiy bu grubun kurucusu ve en önemli temsilci olduğundan dolayı, söz konusu grup zaman zaman Yosifyanlar (Yosifyane) olarak da adlandırılmaktadır.

⁶⁸ Ancak bazı araştırmacılar, XVI. yüzyılda Mülkiyetçiler ve Mülkiyetsizciler adlı iki farklı ideolojik grubun varlığını reddetmektedirler. Donald Ostrowsky'e göre, kilisenin mülkiyetine ilişkin fikir beyan eden kimseleri bahsi geçen iki kilise grubu şeklinde ayırmak doğru değildir. Bk. Daniel Ostrowsky, "Church Polemics and Monastic Land Acquisition in Sixteenth Century Muscovy," *The Slavonic and East European Review* 64/3 (1986): 355-379.

⁶⁹ N. A. Kazakova & Ya. S. Lurye, *Antifeodalnie ereticheskie dvijeniya na Rusi XIV-naçala XVI veka* (Moskva: İzdatelstvo akademii nauk, 1995), 207.

⁷⁰ G. N. Moiseyeva, "O datirovke 'Sobraniya Nekoego Startsa' Vassina Patrikeyeva," *Trudi otdela drevnerusskoy literatury* 15 (1958): 350.

kaçınma, içsel gelişim fikirlerinden etkilendi.⁷¹ İtil-Ötesi Manastır geleneğinden⁷² gelen ve Mülkiyetsizciler grubunun temsilcisi olarak görülen Nil Sorskiy, ruhbanların dünyevi arzularına ve zenginliklerine karşı olumsuz bir tutum sergiliyordu.⁷³ *Ustav* (Akaid) ile *Predaniye* (Gelenek) adlı eserlerinde ve mektuplarında bu konuları irdeledi.⁷⁴ Fakat Yosif Volotskiy önderliğinde manastırların toprak mülkiyetini savunan *Mülkiyetçiler*'e karşı açık ve keskin ifadelerle karşı çıkmadı. Bu açıdan Nil Sorskiy, *Mülkiyetsizciler* fraksiyonunun pasif bir savunucusuydu. Onun öğrencisi Vassian Patrikeyev ise üstadından ileriye gidip XV. yüzyılın dinî ve politik kargaşaları sırasında aktif bir rol oynayacaktı.

Bu açıdan Vassian, üstadının etkisine rağmen onun öğretilerini takip edemedi. Nil Sorskiy, dünyevi şeylerden vazgeçip bireyin içsel gelişimine odaklanmasını ve münzevi bir yaşam sürmesini savunmaktaydı. Bunun yanı sıra Yosif ve takipçilerine karşı mücadelede ne fiziki ne de sözlü mücadeleye destek veriyordu. Ancak Vassian'ın mizacı, onun sosyo-politik çekişmelere tekrar girmesine sebebiyet verdi. Siyasetten menedilen knez, Nil Sorskiy vasıtasıyla edindiği dinî öğretileri siyasi amaçlarla kullanmayı başardı.⁷⁵ Birçok eserinde manastırların toprak mülkiyetine karşıtlığını açık bir şekilde dile getirdi. Bunun yanı sıra Vassian, *Mülkiyetsizciler*'in diğer mensuplarından farklı olarak, kafirlerin cezalandırılmasına ilişkin fikirlerini de öne sürdü. Ona göre delalet içerisinde olan kimseleri ne kilise ne devlet infaz edebilirdi; daha münasip olanı, bu kimseleri hapsedmek yahut sürgün etmektir. *Mülkiyetsizciler* fikriyatına bu meseleyi dahil etmesiyle, bu hareketin başında yer aldığını ve Yosif Volotskiy taraftarlarını zayıflatmak istediğini açık bir şekilde gösterdi.⁷⁶

Onun dinî sorunlara karşı tutumu ve Moskova idaresinin merkezileşme çabaları içerisinde ruhbanlara karşıt bir yaklaşım sergilemesi, 1509 yılında Moskova'ya yeniden

⁷¹ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 48.

⁷² Rusçada "Zavoljskie Startı" olarak geçen kavram, esasen manastır toprak mülkiyetini reddeden ve Nil Sorskiy'in takipçileri olan Mülkiyetsizciler mensuplarını tanımlamaktadır. Bu kimseler, İtil Nehri'nin ötesindeki kuzey manastır topluluklarından geldikleri için İtil-Ötesi Yaşlıları olarak anılmışlardır. Bk. J. L. I. Fennel, "The Attitude of the Josephians and the Trans-Volga Elders to the Heresy of the Judaizers," *The Slavonic and East European Review* 29/73 (1951): 487, n. 2.

⁷³ Nil Sorskiy, bir din adamının Hristiyanlığın temel ilkelerine, bilhassa mütevazı bir yaşam düşüncesine uygun olarak yaşaması gerektiğini savunuyordu. Bu açıdan her türlü dünyevi arzuyu ve zenginliği eleştirse de manastırların toprak mülkiyetine ilişkin düşünceleri net değildir. Keza, Nil Sorskiy'in de manastır geleneğinden yetişen bir keşiş olduğu unutulmamalıdır. Bu açıdan Nil Sorskiy, manastır kurumuna tamamen karşı çıkmamış; yalnızca en iyi manastır yaşamının hangisi olacağı hususunda görüşlerini dile getirmiştir. Öte yandan bazı araştırmacılara göre Nil Sorskiy, manastırların toprak mülkiyetine karşı çıkmamaktadır. Dolayısıyla, manastırların varlığını tamamen reddeden sapkınlarla yahut ruhbanların toprak mülkiyetine açık bir şekilde karşı çıkan ideologlarla farklı bir çerçevede değerlendirilmelidir. Nitekim Kazakova ve Lurye'ye göre Nil Sorskiy'in düşünceleri, onun bir boyar ideolojisi olan mülkiyetsizcilik fikrinin açık bir temsilcisi olarak görülmesine olanak vermemektedir. Bk. Kazakova & Lurye, *Antifeodalmie ereticeskie Dvijenija*, 208; Antony Malinskiy, "Nekotorie voprosi izuçeniya istorii partii 'Nestyajateley'," *Vestnik ekaterinburgskoy duhovnoy seminarii* 2/10 (2015): 21.

⁷⁴ Nil Sorsky: *The Complete Writings*, ed. George A. Maloney (New York: Paulist Press, 2003), 11-16; Maloney, *Russian Hesychasm*, 37-44; Budovits, *Russkaya Publitsistka*, 74-76; Alekseyev, *Pod znakom kontsa vremen*, 204.

⁷⁵ Mustafa Kuzuoğlu, *Osmanlı Yönetim Tarzının Rusya'ya Tatbik Çabası; XVI. Yüzyılda Rusya'da Hukuk, Reformlar ve Osmanlı Etkisi*, (İstanbul: Selenge Yay., 2024), 110-111; Horace W. Dewey, Mateja Matejic & Vassian Patrikeev, "The Literary Arsenal of Vassian Patrikeev," *The Slavic and East European Journal* 10/4, 441-442; Malinskiy, "Nekotorie voprosi izuçeniya istorii partii 'Nestyajateley'," 25; Budovits, *Russkaya Publitsistka*, 80; E. V. Marin & E. V. Nikolskiy, "Moralnie i pravovie aspekti monastirskogo zemlevladieniya v osveşeni knyazyaz-inoka Vassiana Patrikeeva," *Vestnik udmurtskogo universiteta* 31/6 (2021): 1250.

⁷⁶ Kazakova & Lurye, *Antifeodalmie Ereticeskie Dvijenija*, 219; A. İ. Pliguzov, *Polemika v Russkoy tserkvi pervoy treti XVI stoletiya* (Moskva: Kvadriga, 2017), 99.

çağrılmasına neden oldu. Nitekim Vassian Patrikeyev'in düşünceleri, III. Vasiliy'in kiliseye ve din adamlarının toprak mülkiyetine karşı politikalarına ideolojik bir dayanak sağlamaktaydı. Zira III. Vasiliy'in saltanatının başında kilise ve manastırların toprak sahipliğini meşrulaştıran siyasi nedenler ortadan kalkmıştı;⁷⁷ bu koşullarda Vassian'ın önerdiği fikirler uygulanırsa, manastırların topraklarına büyük knez tarafından el koyulacaktı.⁷⁸ Vassian için ise Büyük Knez III. Vasiliy yalnızca kendisini sürgünden çağıran kişi değil, aynı zamanda manastırları yeniden inşa hayalinde umut bahşeden hükümdardı. Vassian, kısa zamanda knezin en yakın danışmanlarından biri olmayı başardı. Onun tavsiyesiyle, Vassian'ın da yaşadığı Simonov Manastırı'nın başpiskoposu olan ve ruhbanların toprak mülkiyetine karşı olumsuz bir yaklaşım sergileyen Varlaam, 1511 yılında metropolit olarak atandı.⁷⁹

Vassian sürgünden döndükten sonra, saraydan destek alarak Simonov Manastırı'na yerleşti ve Yosif Volotskiy'e önderliğindeki Mülkiyetçiler'e karşı edebi saldırılarını yoğunlaştırdı. Üstadı Nil Sorskiy'den edindiği bilgi birikimini ve tecrübesini manastırların toprak sahipliğine karşı çıkmak hususunda kullandı ve yukarıda sözü edilen eserleri kaleme aldı. Bunun yanı sıra III. Vasiliy'in en yakınında bulunan kişi olması, onun knezlik sarayında yıldızının parlamasına neden oldu. Büyük Knez III. Vasiliy, Vassian Patrikeyev'e danışmak için sık sık Simonov Manastırı'na uğramaktaydı.⁸⁰ Vassian, III. Vasiliy ile yakınlığını kullanarak, onu kendi fikirleriyle etkilemeye çalıştı. Sık sık Büyük Knez'e köylerin manastır ve kiliselerin hakimiyetinden alınmasını öneriyordu. 1510-1520 yıllarında Vassian Patrikeyev'in yıldızının parlamasıyla, Yosif Volotskiy'in etkisi aynı doğrultuda azaldı. Hatta Yosif Volotskiy kiliseden aforoz edildi.⁸¹ Ayrıca Vassian'ın suçlamalarına yazılı cevaplar vermesi dahi yasaklandı; Yosif, Vassian'ın saldırılarına karşı yalnızca büyük knezden özel izin alarak karşı koyabilirdi.⁸² Bununla birlikte Vassian'ın hazırladığı Kormçaya Kniga'nın (Kormçaya Kitabı)⁸³ III. Vasiliy tarafından kabul edilmesi ve knezlik hazinesinde saklanması da Vassian'ın büyük knez üzerindeki etkisini göstermekteydi. III. Vasiliy'in kiliselerin ve manastırlara karşı bir laikleşme politikası

⁷⁷ Rus yurdunda Türk-Tatar tahakkümünün son bulması, Altın Orda hanları tarafından kiliselere bahşedilen imtiyazların temelini de ortadan kaldırmıştı. Bunun yanı sıra Floransa Konsili'nin Katolik-Ortodoks birliği kararı ve İstanbul'un düşüşü Konstantinopolis Patrikhanesi'ne bağımlılığı sonlandırdı. Öte yandan knezliğin, dinî kuruluşları topraklarla ödüllendirip kendi safına çekmesini gerektirecek, rakip mahalli knezlikler de ortadan kalkmıştı. Dolayısıyla kilise ve manastırların imtiyaz sahibi olması için bir gerekçe kalmamıştı. Alekseyev, *Pod znakom kontsa vremeni*, 295.

⁷⁸ Ya. S. Lurye, *İdeologičeskaya borba v Russkoy publitsistike kontsa XV-Naçala XVI veka* (Moskva: İzdatestvo akademii nauk SSSR, 1960), 447.

⁷⁹ A. İ. Alekseyev, *Soçineniya İosifa Volotskogo v kontekste polemiki 1480-1510 gg.* (Sankt Peterburg: Rossiyskaya natsionalnaya biblioteka, 2010), 40; Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 53-57; Kazakova, "Vassian Patrikeyev", 121; Zimin, *Rossiya na poroge novogo vremeni*, 132; Marc Szeftel, "Joseph Volotsky's Political Ideas in a New Historical Perspective," *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 13/1 (1965): 27.

⁸⁰ A. A. Zimin, *Rossiya na poroge novogo vremeni: Očerki političeskoj istorii Rossii pervoj treti XVI. v.* (Moskva: İzdatelstvo msl, 1972), 127.

⁸¹ Zimin, *Rossiya na poroge novogo vremeni*, 108; Budovnits, *Russkaya publitsistka*, 111; V. Ye. Vitlin, "Konflikt v Russkoy tserkvi v 1507-1509 gg.," *Vestnik SPBGU* 4 (2011): 68-69.

⁸² Lurye, *İdeologičeskaya borba*, 434; Dewey, Matejic & Patrikeev, "The Literary Arsenal of Vassian Patrikeev," 441-442.

⁸³ Rusçada Kormçaya Kniga olarak adlandırılan bu eserler, Bizans İmparatorluğu'ndaki *nomokanon* olarak bilinen kitapların Rusya'daki muadillerine verilen isimdir. En genel anlamda, din adamları için gerekli kuralları içerir. Muhteviyatında kiliseye ait hukuki metinler ve laik hukuki metinler bulunmaktadır. Hristiyanlığın kabulünden sonra Rusya sahasına ulaşan bu kitaplardan başlıcaları Efrem Kormçaya, Sırp Kormçaya ve Rus Kormçaya kitaplarıdır. Bk. Kuzuoğlu, *Osmanlı Yönetim Tarzının*, 63-66.

izlediği düşünüldüğünde, bu durumda Vassian'ın bariz etkisi anlaşılmaktadır. Kısacası Vassian Patrikeyev'in fikriyatı ve III. Vasiliy ile yakınlığı, 1510'lu yıllarda knezliğin din-devlet ilişkilerinin şekillenmesinde etkili olmuştur.⁸⁴

Bu noktada parantez açıp, Yosif Volotskiy'in knezlik içerisinde nüfuzunun değişimini irdelemek gerekir. Yosif Volotskiy ve takipçileri, yani Mülkiyetçiler; sapkınlarla ve feodal toprak sahipliğine karşı merkezi otoritenin yanında olmuşlardı. Bir diğer deyişle, mahalli knezlikler döneminden kalma küçük knezliklerin yönetimlerine karşı bir tutum sergiliyorlardı. Bu durum doğal olarak Yosif Volotskiy'i III. Vasiliy ile yakınlaştırıyordu. Bilhassa 1507-1508 civarında Yosif Volotskiy'in Moskova Knezliği'nde muazzam bir nüfuzu bulunmaktaydı.⁸⁵ Bu nüfuzda şüphesiz 1507 yılında, III. Vasiliy'e başvurması ve Moskova Knezliği'nin himayesine girme talebi yatmaktaydı. Bu teklif büyük knez tarafından memnuniyetle kabul edildi; fakat Yosif bu durumu Novgorod Başpiskoposu Seraion'a iki sene sonra bildirmişti. Yosif'in bu kararı, Seraion tarafından kınandı ve Yosif görevden alındı. Moskova idaresi ise Yosif'in tarafındaydı; Novgorod Başpiskoposu Seraion azledildi.⁸⁶ Öte yandan Volotskiy'in, Moskova dışındaki diğer knezliklerle de bağlantıları bulunmaktaydı. Her ne kadar 1509 öncesinde Yosif Volotskiy ile Fyodor Borisoviç Volotskiy'in araları açık olsa da söz konusu tarihten sonra ikili yakınlaşmaya başladı; zira Fyodor, Yosif'in manastırına bazı imtiyazlar bahşetmişti. Ayrıca Yosif Volotskiy'in, III. Vasiliy'in kardeşi Dmitrov Knezi Yuriy İvanoviç ile ilişkisi de Moskova büyük knezini rahatsız etmekteydi. Hatta Yosif'in iki kardeşi barıştırmak için gönderdiği kimseler III. Vasiliy tarafından oldukça sert bir şekilde karşılanmıştı.⁸⁷ Görülen o ki Yosif'in mahalli knezlerle bu ilişkisi, Moskova tarafından endişeyle karşılanmaktaydı. Vassian Patrikeyev'in 1509 yılında Moskova'ya çağrılmasıyla birlikte nüfuzunun artışı; ayrıca Varlaam'ın metropolit olarak atanması bu çerçevede değerlendirilmelidir. Zira Zimin'in de vurguladığı üzere Vassian Patrikeyev'in Moskova'ya gelişi ve Yosif Volotskiy-Serapion çekişmesi, Yosif Volotskiy ile III. Vasiliy arasındaki gergin ilişkide göz ardı edilmemesi gereken unsurlardır.⁸⁸

Bu karışık ve değişken koşullarda Vassian'ın fikrî düşmanı Yosif Volotskiy, 1515 yılında vefat etti. Bunun yerine Mülkiyetçiler hareketinin lideri olarak Volokolamsk Manastırı başrahibi Daniil ön plana çıktı.⁸⁹ Bu sırada III. Vasiliy tarafından davet edilen Maksim Grek, 1518 yılında Moskova'ya ulaştı. Vassian Kosoy'la birlikte Simonov Manastırı'nda yaşayan Maksim Grek, Grekçeden Rusçaya bazı dinî eserleri çevirmekle görevlendirilmişti. Vassian Patrikeyev ise bu çevirileri denetlemekle memurdu. Zamanla yakınlaşan iki isim de manastırların toprak mülkiyetine karşı fikirlere sahipti.⁹⁰ Bu durumda Vassian Patrikeyev, kendisine güçlü bir müttefik edinmişti. Bu iki isim Yosif

⁸⁴ Kazakova, *Vassian Patrikeyev*, 63-64.

⁸⁵ Lurye, *İdeologičeskaya borba*, 436.

⁸⁶ Alekseyev, *Soçineniya İosifa Volotskogo*, 35-36; Zimin, "O političeskoy doktrine İosifa Volotskogo," 174-176; Marc Szeftel, "Joseph Volotsky's Political Ideas in a New Historical Perspective," 25, 27.

⁸⁷ Lurye, *İdeologičeskaya borba*, 436-437, 439.

⁸⁸ Zimin, "O političeskoy doktrine İosifa Volotskogo," 163; *Poslaniya İosifa Volotskogo*, podg. A. A. Zimin & Ya. S. Lurye (Moskva: İzdatelstvo akademii nauk SSSR, 1959), 278.

⁸⁹ Budovnits, *Russkaya Publitsistka*, 110.

⁹⁰ N. V. Sinitsina, *Maksim Grek v Rossii* (Moskva: İzdatelstvo nauka, 1977), 61; Budovnits, *Russkaya Publitsistka*, 116-117, 138-139.

Volotskiy'in takipçilerine karşı birlikte mücadele verdiler.⁹¹

Ancak 1520'li yıllarda, Vassian için eski karanlık dönemler yeniden belirdi. Bu dönemde Vassian, Büyük knezin desteğini kaybetmeye başladı. III. Vasiliy Mülkiyetsizciler ile ilişkisini kesip Yosif Volotskiy destekçilerine yöneldi. Literatürde III. Vasiliy'nin Mülkiyetsizciler fraksiyonuyla ayrılığı, bu kimselerin büyüyen otokrasiye karşı muhalefetleri ve aktif hale gelen feodal muhalefetle bağlantıları ile açıklanmaktadır. 1523 yılında Varlaam'ın yerini, Volokolamsk Manastırı'nın başrahibi Daniil almıştır. Bunun yanı sıra 1525 yılında Maksim Grek, ruhbanların mülk sahipliği hususunda fikirleri sebebiyle kilise mahkemesine çıkarılır.⁹² En nihayetinde oklar Vassian Patrikeyev'i gösterir. Hayatını siyasi ve edebi mücadele içerisinde geçiren bu eski knez, 1531 senesinde kendisini "küfür" ve "dalalet" suçlamasıyla kilise mahkemesinin önünde bulur.⁹³

Vassian'ın davasına ilişkin günümüze ulaşan belge, 1520'lerde hayli güçlenen Mülkiyetçiler fraksiyonu mensuplarının duruşmaya dikkatle hazırlandığını göstermektedir. Davacılar, Vassian'ın suçluluğunda ısrarcı olmak için, teolojik literatürden muhtelif savları dava öncesi hazırladılar. Mahkemede Metropolit Daniil, davacı olmasının yanı sıra duruşmaya başkanlık da etmekteydi. Düşmanı olan Vassian'ın yazılarını o kadar derinlemesine tanıyordu ki onu yalnızca düşüncelerinde değil, edebi üslubunda da kilise kanonlarından sapmalarla suçladı. Bunun yanı sıra Daniil'e göre Vassian, yeni bir Kormçaya Kitabı oluşturarak Kormçaya Kitapları geleneğinin kutsallığını ve düzenini bozmuştu. Öte yandan Grekçeden yanlış çeviriler yaptığı iddia edilen Maksim Grek'i himaye etmek ve desteklemekle suçlandı.⁹⁴

Esasında tüm suçlamalar dinî meseleler üzerineydi. Mahkemede Vassian'a doğrultulan küfür ve delalet suçlamasının sembolik olduğu açıktır. Vassian'ın bu düşüşünde, III. Vasiliy'in Solomoniya Saburova'yla boşanıp Elena Glinskaya'yla evlenmesini eleştirmesinin etkili olduğu düşünülmektedir.⁹⁵ Ayrıca Vassian'ın düşüncelerinin, zamanla devlet politikasına uygun olmaması ve gerici boyar muhalefeti olarak nitelendirilmesi de onun kariyerindeki ikinci düşüşün nedenleri arasında görülmüştür.⁹⁶ Bununla birlikte hayli yaşlanan III. Vasiliy'in ölümün yakınlığını idrak etmesi ve kilise liderleriyle barışmak istemesi de muhtemel sebeplerden biri olarak

⁹¹ Kuzuoğlu, *Osmanlı Yönetim Tarzının*, 113.

⁹² Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 65. Maksim Grek'in yargılanması yalnızca onun kilise ve manastırların toprak mülkiyetine ilişkin görüşleri sebebiyle olmamıştı. Bunun yanı sıra, kendisinin bir Türk hayranı olduğu, Osmanlı paşalarına ve sultanına mektup gönderip onları III. Vasiliy'e karşı kıskırttığı iddia edilmekteydi. 1525 yılında Moskova idaresinin soruşturması sırasında Maksim Grek, Beklemişev'in kendisiyle Türk hükümdarı hakkında şüpheli görüşmelerde bulunduğu beyan etmişti. Buna göre Beklemişev, Greklerin Türklerle birlikte nasıl yaşadığını sormuştur. Bu suale mukabil Maksim Grek, Türk hükümdarının bir günahkâr olduğunu fakat patrik ile metropolitin Türk mahkemelerinde yargılanmadığını ifade etmiştir. Bu görüşmede Maksim Grek'in Türklere övgüde bulunup, Rus idaresini eleştirdiği anlaşılmaktadır. Nitekim Rus knezleri, kilise işlerine sürekli müdahil oluyorlardı. Bk. Budovnits, *Russkaya Publitsistka*, 142; Zimin, *Rossiya na poroge novogo vremeni*, 279; Kuzuoğlu, *Osmanlı Yönetim Tarzının*, 313-314.

⁹³ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 65; Kazakova, "Vassian Patrikeyev", 121.

⁹⁴ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 75.

⁹⁵ III. Vasiliy'in, evlilik öncesi bu konuyu Metropolit Daniil ve Vassian Patrikeyev'e danıştığı düşünülmektedir. Vassian, bu durumun Hristiyanlığın ilkelerine aykırı olduğunu söyleyerek III. Vasiliy'e eleştiride bulunmuştur. III. Vasiliy ise kendisine yapılan bu saygısızlığı cezalandırmak istemiştir. "Patrikeev, knyaz Vasiliy İvanoviç," *Russkiy biografiçeskiy slovar*, tom 13, red. A. A. Polovtsov, (Sankt Peterburg: Tipografiya İ. N. Skorohodova, 1902), 384.

⁹⁶ Dewey, Matejic & Patrikeev, "The Literary Arsenal of Vassian Patrikeev," 442.

düşünülmektedir.⁹⁷ Fakat Kazakova'ya göre meselenin siyasi yönü ağır basmaktadır. Ona göre feodaliteyle mücadelenin şiddetlendiği koşullarda Moskova idaresi, toprak mülkiyeti sorununu çözmekten vazgeçmek zorundaydı. Merkezileşmeye karşı unsurlarla mücadelede tüm güçlerin seferber edilmesi gerekiyordu; bu koşullarda III. Vasiliy, kilisenin desteğini kazanma pahasına Mülkiyetsizciler grubunu feda etmek zorunda kaldı.⁹⁸ Kazakova'nın bu iddiasını gözden geçirmek için dönemin hadiselerine, özellikle de Mülkiyetçilerin nasıl yeniden güç kazandıklarına odaklanmak gerekir.

Mülkiyetsizciler hizibine yakın olan Varlaam'ın azledilişi, III. Vasiliy'in Mülkiyetsizciler'e karşı değişen tutumunda başlangıç noktası gibi görünmektedir. Petruško'ya göre Varlaam, Moskova idaresine karşı oldukça bağımsız ve ilkeli tavırlar sergiliyordu. Bilhassa III. Vasiliy, Novgorod-Severskiy Knezi Vasiliy Şemyaçiç'i Moskova'ya çekmek için Varlaam'ı ikna etmeye çalışmıştı; oysa Varlaam bu teklifi reddetti. Varlaam'ın bu tutumunun sonucu, 1521 yılında görevden azledilmesi ve sürgün edilmesi oldu.⁹⁹ Söz konusu siyasi hadise, Moskova Knezliği'nin merkezileşme çabası içerisindeki tutumlarını açık bir şekilde yansıtmaktadır. III. Vasiliy devr-i saltanatında Rusya'yı ziyaret eden Sigismund von Herberstein, knezliğin kilise üzerinde baskı kurma çabasını açık bir şekilde gözler önüne sermiştir. Varlaam'ın azledilişine dair vakayı aktarırken, III. Vasiliy'in, Vasiliy Şemyaçiç ve Varlaam'a karşı verdiği sözden döndüğünü; bunun üzerine Varlaam'ın knezin huzuruna çıkıp istifa ettiğini bildirmiştir. Herberstein'e göre Varlaam, III. Vasiliy'e "tüm gücü kendine topladığın için ben görevimi icra edemem" diyerek görevinden ayrıldığını bildirmiştir.¹⁰⁰ III. Vasiliy döneminde knezliğin merkezileşme çabalarının oldukça yoğun olduğu bilinmektedir.¹⁰¹ Petruško'nun vurguladığı üzere Vassian Patrikeyev'in, dolayısıyla Mülkiyetsizcilerin fikriyatı, Moskova Knezliği'nin kilise üzerinde hakimiyet kurmasında bir destek sağlamamıştı. Dahası III. Vasiliy, Vassian Patrikeyev'den kilise ve manastır topraklarının kamulaştırılması için lüzumlu olan gerekçeleri de alamamıştı.¹⁰² Oysa Yosif Volotskiy ve destekçileri, otokratik bir yönetime giden yolda knezliğin destekçileri haline gelmişti. Bilhassa *Prosvetitel* (Aydınlatıcı) adlı eserinde Yosif Volotskiy, Moskova büyük knezinin "Tanrı'nın hizmetkârı" olarak kilisenin koruyuculuğunu üstlenmesi gerektiğini vurgulamıştı.¹⁰³ Dolayısıyla Moskova idaresinin, merkezîyetçi çabalar içerisinde Mülkiyetçiler fraksiyonuna yönelmesi gayet anlaşılır bir durumdur. Kazakova aracılığıyla edindiğimiz

⁹⁷ Dewey, Matejic & Patrikeyev, "The Literary Arsenal of Vassian Patrikeyev," 442.

⁹⁸ Kazakova, *Vassian Patrikeyev*, 74.

⁹⁹ V. İ. Petruško, "Tserkovnaya politika velikogo knyazya Vasiliya III v kontekste protivostoyaniya 'İosiflyan' i 'nestyajateley'," *Paleorosiya. Drevnyaya Rus; vo vremeni, v İçnostyah, v ideyah* 3/19 (2022): 17.

¹⁰⁰ S. Gerberşteyn, *Zapiski o Moskovii v dvuh tomah*, tom 1, red. A. L. Horoškeviç (Moskva: Pamyatniki İstorİçeskoj Mİsl, 2008), 149.

¹⁰¹ Kurat, *Rusya Tarihi*, 126.

¹⁰² Petruško, "Tserkovnaya politika velikogo knyazya Vasiliya III v kontekste protivostoyaniya 'İosiflyan' i 'nestyajateley'," 17, 20.

¹⁰³ Szeftel, "Joseph Volotsky's Political Ideas in a New Historical Perspective," 20-22; Yosif Volotskiy'in büyük kneze ve büyük knezin otoritesine dair görüşleri, *Prosvetitel* haricinde, III. Vasiliy'e yazdığı mektubunda da bulunabilir. Onun bu mektubu, Rus otokrasisinin gelişimi açısından oldukça mühimdir. Nitekim Yosif, Moskova knezinin yüksek otoritesine vurgu yapmış ve bu otoritenin gerekliliğine dikkat çekmiştir. Hatta Moskova hükümdarının "doğası gereği diğer insanlara benzediğini, fakat İktidarda bir Tanrı gibi" olduğunu dile getirmiş, Tanrı tarafından görevlendirilmiş kutsal bir knez imajı çizmiştir. Yosif Volotskiy, *Poslaniya*, red. A. A. Zimin & Ya. S. Lurye, (Sankt Peterburg: İzdatelstvo akademii nauk SSSR, 1959), 183-185.

malumata göre Kaştanov, III. Vasiliy döneminde verilen imtiyaz beratlarını incelemiş ve 1515'lerden itibaren Mülkiyetsizcilerin manastırlarına yeni imtiyazlar verildiğini göstermişti. Bilhassa bu imtiyazlar, 1520'lerde Daniil'in metropolit olarak atanmasıyla artışa geçmiştir.¹⁰⁴ Dolayısıyla bu durum, Moskova idaresinin manastırların toprak mülkiyetine lehine politikaya yöneldiğini; bunun karşılığında ise kilise-devlet ilişkisinde üst otorite olmayı elde ettiğini göstermektedir. Mülkiyetsizciler fikriyatını savunan Varlaam, Maksim Grek ve Vassian Patrikeyev'in düşüşleri bu çerçevede anlaşılabilir.

1531 yılında gerçekleşen Vassian Patrikeyev davasının sonucuna ilişkin bir kararname günümüze ulaşmamıştır. Dolayısıyla, mahkemenin kararının ne olduğuna ilişkin açık bir veri bulunmamaktadır. Ancak Vassian'ın akıbetine ilişkin malumat veren bazı kayıtlar elimizdedir. Dönemin bir diğer publitsisti olan Kurbskiy'in yazdığına göre Vassian ve ona yakın kimseler hapsedilmiştir. Müellifin kendisi, yıllardır karşıtlık beslediği Yosif takipçilerinin ünlü manastırı Volokolamsk Manastırı'nda hapsedilmiştir; akabinde ezeli düşmanları tarafından öldürülmüştür.¹⁰⁵ Yine XVI. yüzyılın ortalarında Yosif Volotskiy Manastırı'nda kaleme alınan¹⁰⁶ *Pismo o Nelyubkah* (Düşmanlıklar Hakkında Mektup) adlı bir metinde de Vassian'ın akıbeti aynı şekilde belirtilmektedir.¹⁰⁷

Tüm bu hadiseler, Vassian Patrikeyev'in ve Patrikeyev ailesinin ikinci düşüşünün göstergesidir. Vasiliy İvanoviç Patrikeyev'in, yani nam-ı diğer Vassian Patrikeyev'in bu gözden düşmesi, yazdığı eserler üzerinde de etkili olmuştur. Yazdığı eserler çeşitli nüshalarda istinsah edilse dahi çalışmalarında onun ismi ihmal edilmiş; kimi eserleri ise kaybolmuştur. Dolayısıyla onun itibarının kaybı, edebi mirasında eksikliğin oluşmasının da sebebidir.¹⁰⁸

a) Vassian Patrikeyev'in edebi mirası

Vassian Patrikeyev'in müellifi olduğu düşünülen eserlerin yazılış tarihi konusunda fikir birliğine varılmış değildir. Moiseyeva'ya göre eserlerinin çoğu 1510 yılından sonraki dönemde kaleme alınmıştır.¹⁰⁹ Pliguzov da benzer bir görüşü paylaşır ve 1511-1512 yıllarında Vassian Patrikeyev'in Yosif takipçileriyle bir edebi polemik başlattığını düşünür. Dolayısıyla eserlerini bu tarihten evveline dayandırmak mümkün değildir.¹¹⁰ Onun keşiş hayatı yaşadığı dönemlerde yazdığı düşünülen¹¹¹ ve Kormçaya Kitabı'nın muhteviyatında bulunan ilk eseri, *Sobranie Nekoego Startsa* (Bir Yaşlının Külliyyatı) adlı eserdir. Bu kitap, aynı zamanda Mülkiyetsizciler fraksiyonunun ilk yazılı eseri olma

¹⁰⁴ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 74.

¹⁰⁵ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 76; Pliguzov, *Polemika v Russkoy tserkvi*, 13.

¹⁰⁶ Petruško, "Moskovskiy Sobor 1503," 14; Literatürde bu eserin Nil Sorskiy'e ait olduğuna dair bazı iddialar bulunmaktadır. Yine de mektubun müellifi konusunda bir netlik bulunmamaktadır. Alekseyev, bu mektubun yazarının Yosifo-Volotskiy Manastırı keşişi olan Dosifey Toporkov olduğunu savunmaktadır. Bu zat aynı zamanda Yosif Volotskiy'in yeğeni olarak bilinmektedir. Bk. Alekseyev, *Pod znakom kontsa*, 263; Malinskiy, "Nekotorie voprosy izučeniya istorii partii 'Nestyajateley'," 27; Petruško, "Moskovskiy Sobor 1503," 13-14.

¹⁰⁷ *Poslaniya İosifa Volotskogo*, 369.

¹⁰⁸ Dewey, Matejic & Vassian Patrikeev, "The Literary Arsenal of Vassian Patrikeev," 443.

¹⁰⁹ Moiseyeva, "O datirovke 'Sobraniya Nekoego Startsa' Vassina Patrikeyeva," 360-361.

¹¹⁰ Pliguzov, *Polemika v Russkoy tserkvi*, 81.

¹¹¹ Kazakova'ya göre Vassian, bu eseri 1503 tarihinde toplanan kilise konseyinin ardından almıştır. Detaylı analizinde, 1504-1508 yılları arasında yazıldı sonucuna ulaşmıştır. N. A. Kazakova, "Neizdannoe proizvedenie Vassiana Patrikeyeva," *Trudi ot dela drevnerusskoy literaturı* 12 (1956): 405. Ancak Moiseyeva ve Zimin, meslektaşının bu görüşüne karşı çıkmış ve söz konusu eserin 1517'den önce yazılamayacağını öne sürmüştür. Bk. Moiseyeva, "O datirovke 'Sobraniya Nekoego Startsa' Vassina Patrikeyeva," 360-361; Pliguzov, *Polemika v Russkoy tserkvi*, 102.

niteliğindedir.¹¹² Bunun dışında *Otvet Kirillovskih Startsev* (Kiril Yaşlılarının Cevabı), *Slovo Otvetno Protivu Kleveşuşih İstinnu Euangelskuyu i o İnoçeskom Jitii i Ustroenii Tserkovnom* (Evanjelik Hakikate İftira Edenlere Karşı Cevaplar ve Manastır Hayatı ile Kilise Nizamı Üzerine), *Slovo o Eretikah* (Sapkınlar Hakkında Söylev), *Prenie s Yosifom Volotskim* (Yosif Volotskiy ile Münakaşa) adlı birçok eseri günümüze ulaşmıştır.

Yukarıda sözü edildiği üzere Vassian Patrikeyev, ailesinin siyasi geleneğini ideolojik, edebi alana taşımış ve Nil Sorskiy'in takipçileri olan İtil ötesi ihtiyarlarının arasında önemli bir yer işgal etmişti. Onun sürgün döneminde savunduğu temel fikirler; manastırların mülkiyet sahipliğine karşı eleştirel bir tutum ve sapkınlar karşı nispeten insancıl bir yaklaşımdı.¹¹³ Aşağıda ayrıntılı bir şekilde irdelenen Vassian'ın eserlerine göre Rus kilisesi ve ruhbanları, Hristiyanlığın temel ilkelerinden giderek uzaklaşmaktaydı. Bu kimseler dünyevi meselelere dahil oluyorlar, her türlü para ilişkisine önem veriyorlardı. Maddi kazanımlar uğruna nüfuzlu ve zenginlere yaltakçılık ediyorlar; topraklarında çalıştırdıkları köylüleri suistimal etmekten çekinmeyip zaman zaman işkenceye dahi başvuruyorlardı.¹¹⁴ Tüm bu zenginlik ve maddiyata dayalı tutkular, gerçek bir Hristiyan din adamı için münasip değildi. Bu noktada ilginç olan, Vassian Patrikeyev'in manastırların toprak mülkiyetine karşı çıkarak esasında babasının faaliyetlerine ters düşen bir işi yapmasıydı. Nitekim İvan Yuryeviç Patrikeyev, Simonov Manastırı'yla ilişkili davalarda, bu manastırın toprak sahibi olması lehine karar veriyordu. Manastırların mülk edinimi ise bir açıdan söz konusu manastır ile başlamıştı.¹¹⁵ Dolayısıyla Vassian, knezliğin iç politikasında uzun yıllar geçirmiş Patrikeyev ailesinin eylemlerine ters olan bir düşünceyi savunmaktaydı. Zannımızca Vassian'ın bu fikir müdafiliği yalnızca idealist bir yaklaşımın neticesi değildi; aynı zamanda Vassian, toprak mülkiyetine ilişkin değişken koşullarda kendi sınıfının çıkarlarına odaklanmıştı. Zira manastırların toprak mülkiyetine karşı çıkan kimselerin önemli bir kısmı boyar menşeli kimselerden müteşekkildi. Grekov, knezliğin içerisinde bulunduğu toprak mülkiyeti sorununu çözmenin iki yolu bulunduğunu düşünmekteydi. Moskova idaresi ya kilisenin ya da boyarların topraklarını elinden alacaktı.¹¹⁶ Dolayısıyla XV. yüzyılın en güçlü boyar ailelerinden gelen Vassian Patrikeyev'in fikirleri, boyar toprak mülkiyetinin korunması çerçevesinde değerlendirilmelidir. Klyuçevski'ın deyişiyle Vassian Patrikeyev'in sözlerinde "yalnızca mülksüz bir münzevinin öfkesi değil, aynı zamanda boyar toprak mülkiyetine zarar veren kimselere ve kurumlara karşı rahatsızlık" bulunmaktadır.¹¹⁷

b) "Bir Yaşlının Külliyatı"

Vassian Patrikeyev'in ilk eserlerinden biri olan Bir Yaşlının Külliyatı, bizzat Kormçaya kitabı için özel olarak kaleme almıştır.¹¹⁸ Kazakova bu eserin 1503

¹¹² Pliguzov, *Polemika v Russkoy tserkvi*, 102.

¹¹³ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 53.

¹¹⁴ Pliguzov, *Polemika v Russkoy tserkvi*, 81; Budovnits, *Russkaya Publitsistka*, 113; Klyuçevski, *Soçineniya v devyati tomah*, tom 2, 268; Marin & Nikolskiy, "Moralnie i pravovie aspekti monastirskogo zemlevladieniya v osveşenii knyazya-inoka Vassiana Patrikeeva," 1248.

¹¹⁵ Maloney, *Russian Hesychasm*, 36.

¹¹⁶ Grekov, *Krestyane na Rusi*, 70.

¹¹⁷ Klyuçevski, *Soçineniya v devyati tomah*, 268.

¹¹⁸ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 62, 82.

Konsili'nden sonrasında, bilhassa 1503-1509 yılları arasında yazıldığını düşünülmektedir.¹¹⁹ Oysa Lurye'ye göre bu eseri 1503 konseyinden sonrasına tarihlemek için gerekçe bulunmamaktadır.¹²⁰

Bir Yaşlının Külliyyatı, keşişlere yönelik bir öğreti şeklinde yazılmıştır ve Vassian'ın diğer metinleri gibi publitsistik özellikler barındırır. Eserde keşişlere yeminlerini yerine getirmeleri çağrıları yapılmıştır. Bunlar arasında en önemlisi, Vassian'ın manastırların mülkiyet ediniminden ve dolayısıyla aç gözlülükten vazgeçmelerini sağlamak amacıyla yaptığı çağrıdır. Vassian, metnin gidişatı boyunca sıklıkla Hristiyan azizlerini örnek göstermiş ve bu azizlerin dünyevi hayattan vazgeçmeye ilişkin fikirlerini belirtmiştir. Ona göre bu azizler, “keşişlerin, İncil'e, havarilere ve Büyük Knez Vasiliy'e göre yaşamaları, köyleri ellerinde tutmamaları veya idare etmemeleri; sessizlik ve sükûnet içerisinde yaşayıp kendi elleriyle geçimlerini sağlamalarını” belirtmişlerdir. Köyler ve büyük servetler, yalnızca ruhbanlara değil, dünyevi insanlara dahi yabancısıdır; zenginliğe değil, Tanrı'ya güvenmek gerekir.¹²¹ Bu açıdan Vassian'ın, manastırların köyler üzerindeki hakimiyetine büyük bir karşıtlık beslediği görülmektedir. Metnin birçok bölümünde bu muhalefet açık bir şekilde görülmektedir. Büyük Antonios, Büyük Pachomios, Gazzeli Hilarion ve birçok azizin hayatından örnek vermiş; bu gibi manastır önderlerinin köylere sahip olmadığını vurgulamıştır. Dahası onlara köyler verilse dahi bunu kabul etmemişlerdir.¹²² Oysa Rusya'daki ruhbanların durumu böyle değildir. Bu noktada Vassian, kuvvetli bir üslupla meslektaşlarına seslenir: “Kendimizi bir sınavalım: dünyevi insanlar gibi köylere sahip değil miyiz? Tarlalar, göller, otlaklar, sürüler ve tahkim edilmiş evler keşişlerin değil mi? Aydınlık evleri ve korunaklı sandıkları elimizde bulundurmuyor muyuz? Elbiselerle süslenip böbürlenmiyor muyuz?”¹²³

Vassian, yukarıda sözü edilen unsurlar gibi ruhbanların birçok menfi özelliğini zikretmeye devam eder. Özetle bu kimseler rütbeye, statüye, giyim kuşama düşkün hale gelmişler; ziyafet, alkol ve gösteri peşinde koşmuşlardır. Hatta kendi çıkarları uğruna zenginleri “sofralarına oturtmaktan” geri kalmamışlardır. Ücret karşılığında dualarda bulunup, adeta bir tefeci gibi davranmışlardır. Kısacası yoksulluk, inziva içinde yaşamak ve yeminlerine uygun olarak çalışarak kendilerini geçindirmek yerine birçok keşiş zevklerinin ve nefslerinin esiri olmuştur. Vassian ise onları tövbe etmeye ve doğru yola yeniden yönlendirmeye çağırmaktadır.¹²⁴

c) “Kiril Yaşlılarının Cevabı”

Mülkiyetçiler ile Mülkiyetsizciler arasındaki polemiklerin erken dönemdeki en mühim yapıtlarından biridir. Nitekim 1504 Konsili'ne¹²⁵ ilişkin polemiklerin başlangıç

¹¹⁹ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 173.

¹²⁰ Lurye, *İdeologičeskaya borba*, 444.

¹²¹ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 224.

¹²² Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 224-225.

¹²³ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 225-226.

¹²⁴ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 50, 226-227; Dewey, Matejic & Patrikeev, “The Literary Arsenal of Vassian Patrikeev,” 443.

¹²⁵ 1503 Konsili'nden farklı olarak, yalnızca sapkın fikirlere karşı toplanan kilise konsilidir. Yosif Volotskiy'in sapkın olarak gördüğü fikirlere karşı bitmek tükenmek bilmeyen muhalefeti, bu konsilin toplanmasında temel rol oynamıştı. Keza onun *Prosvetitel* adlı eserinin ilk nüvesini oluşturan metinler, söz konusu konsilde sapkınlara karşı argümanları temin etmek için hazırlanmıştı. III. İvan ve eş hükümdar III. Vasiliy tarafından yönetilen konsilde sapkın olarak

noktası olarak bu eser kabul edilmektedir.¹²⁶ Kiril Yaşlılarının Cevabı, adından da anlaşılacağı üzere Kirillo-Belozerskiy Manastırı ve İtil-Ötesi manastır geleneğinden gelen din adamlarının adına kaleme alınmıştır. Esasen bu metin, Yosif Volotskiy'in Büyük Knez'e yazdığı ve tüm sapkınların acımasızca infaz edilmesini önerdiği mektubuna karşı bir cevap niteliğindedir.¹²⁷ Aynı zamanda 1504 tarihindeki kilise konseyi kararıyla acımasızca infaz edilen yahut hapsedilen sapkınlarla ilişkin yankılar barındırmaktadır.¹²⁸

Bu eserin kim tarafından kaleme alındığı hususunda kesinlik bulunmamaktadır. Zimin, bu yapıtı anonim olarak nitelendirse de birçok araştırmacı, müellifin Vassian Patrikeyev'e ait olduğunu düşünmektedir. Zira metnin fikri muhteiyatı, bilhassa içerisinde bulunan Yosif'e karşı argümanlar, müellifinin Vassian Patrikeyev olduğu hususunda ikna edicidir.¹²⁹ Bununla birlikte eserin yazılış tarihi konusunda Lurye, 1504 konseyinden sonrasını işaret eder.¹³⁰ Kazakova da benzer bir şekilde, 1504-1505 yıllarını göstermektedir.¹³¹ Pliguzov ise bu eserin 1511-1512 yıllarından sonra yazılmış olabileceğine dikkat çeker fakat onun yazarının Vassian olduğunu reddetmektedir.¹³²

Vassian'a atfedilebilen bu eserde müellif, XV. ve XVI. yüzyıllarda artışa geçen sapkın fikirlerle nasıl başa çıkılabileceğine odaklandı. Yosif Volotskiy'in sapkınların öldürülmesi gerektiğine dair düşüncelerini eleştirdi ve bu kimselerin affedilip kiliseye yeniden kazandırılmaları zaruriyeti dile getirildi. Zira Yosif Volotskiy'e göre sapkın bir kimseyi silahla öldürmek yahut dua ile öldürmek arasında bir fark yoktu.¹³³ Vassian'ın temel gayesi, Yosif'in bu önermesini geçersiz kılmaktı. Ona göre tövbe etmemekte ısrarcı olan kafirler dahi idam edilmek yerine hapsedilmeliydi.¹³⁴ Bu açıdan Vassian, kutsal metinlerde zikredilen bazı hadiselerden referanslar verdi. Tevrat'ta geçen ve *Het Haegel* olarak bilinen hikâyeyi aktardı.¹³⁵ Tanrı, İsrailoğullarını buzağıya taptıkları için helak edecekken Musa'nın karşı çıkışından örnek verdi. Vassian'a göre Musa, Tanrı'nın karşısına dikilip "Rab, eğer onları yok edeceksen, önce beni" diyerek günahkarlara olan sevgisini göstermişti. Bu sevgi Tanrı'nın öfkesini yatıştırmış ve İsrailoğullarını kurtarmıştı. Aynı zamanda kutsal kitapta yer alan "başkasını yargılamayın ki, siz de yargılanmayasınız" ve "içinizde günahsız olan, ona ilk taşı atsin" cümlelerinden örnekler verdi.¹³⁶ Tüm bunları kaleme alma amacı, yukarıda ifade edildiği üzere, o dönemde sayıca artan sapkınların infaz edilmesini engellemektir. Vassian bu gibi kimselerin

görülen kişiler belirlendi ve konsilin akabinde korkunç bir kıyım maruz kaldılar. Fyodor Kuritsın'ın kardeşi Volk Kuritsın başta olmak üzere sapkınların bir kısmı yakıldı, bazılarının dili kesildi, kimilerine ise işkence edildi. Kazakova & Lurye, *Antifeodalnie ereticheskie Dvijeniya*, 210-211, 216-217.

¹²⁶ Lurye, *İdeologičeskaya borba*, 423.

¹²⁷ *Biblioteka literaturı drevney Rusi*, tom 9, red. D. S. Lihaçev, L. A. Dmitriyeva, A. A. Alekseyeva, N. V. Ponırko (Sankt Peterburg: Nauka, 2006), 525.

¹²⁸ A. İ. Pliguzov, "Otvét Kirillovskih Startsev," *Drevnyaya Rus: Voprosı medievistiki, İstoriya i istočnikovedenie* 3/5 (2001): 1.

¹²⁹ *BLDR*, tom 9, 525; Lurye, *İdeologičeskaya borba*, 423.

¹³⁰ Lurye, *İdeologičeskaya borba*, 425.

¹³¹ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 176.

¹³² Pliguzov, *Polemika v Russkoy tserkvi*, 59, 80; Pliguzov, "Otvét Kirillovskih Startsev," 12.

¹³³ Yosif Volotskiy, *Prosvetitel*, red. O. A. Platonov (Moskva: Institut Russkoy tsivilizatsii, 2011), 369.

¹³⁴ Dewey, Matejic & Patrikeev, "The Literary Arsenal of Vassian Patrikeev," 443.

¹³⁵ İsrailoğullarının altın buzağı heykeline tapmasına dair bu anlatı, Kur'an'ın A'râf Suresi, 148. ayetinde de geçmektedir.

¹³⁶ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 251-252; *BLDR*, tom 9, 217-219.

bağışlanmasını talep ediyordu. Mektubunun sonunu Matta 18:21-22 ile bitirdi: “Petrus İsa’ya gelip, “Ya Rab” dedi, “Kardeşim bana karşı kaç kez günah işlerse onu bağışlamalıyım? Yedi kez mi?” İsa, “Yedi kez değil” dedi. “Yetmiş kere yedi kez derim sana.”¹³⁷ Dolayısıyla Vassian Patrikeyev, sapkın kimselere karşı Hristiyanlıktaki iki önemli unsuru ön plana çıkarmıştı; merhamet ve af.

d) “Evanjelik Hakikate İftira Edenlere Karşı Cevaplar ve Manastır Hayatı ile Kilise Nizamı Üzerine”

Kazakova, Vassian’ın bu eserinin 1510-1515 yılları arasında kaleme alındığını savunmaktadır.¹³⁸ Pliguzov’ da Kazakova ile benzer bir görüşü paylaşır.¹³⁹ Bu eser aynı zamanda Vassian’ın günümüze ulaşan en kapsamlı eseri olma niteliğindedir. Muhteviyatı açısından diğer metinlerdeki konuları tekrar etmiş olsa da diğer çalışmalarındaki mantık hataları geliştirilmiş ve ek materyaller sunulmuştur. Yine diğer yapıtlarında olduğu gibi Vassian, manastırların köylüler üzerindeki baskılarını ve suistimallerini eleştirmiş, ruhbanları manastır yeminlerinin gerektirdiği gibi bir yaşam için ikna etmeye çalışmıştır.¹⁴⁰

Vassian, bu yapıtında adil ve hakkaniyetli olma, köylülerin istismarı gibi ayrıntılara ağırlık vermiştir. İnsanların Tanrı’nın adaletinden saptıkları, bunun yerine kendi adaletlerini kurmaya çalıştıklarını dile getirmiştir. Ona göre bu kimseler, hakikati arayanların karşısında durmakta, kendileri ise bu konuda tek bir kelime etmemektedirler. Vassian bu tür din adamlarını, “gümüş ve şan sevgisi için gözleri kararan”, “sağır bir yılan” benzetir.¹⁴¹ Oysa gerçek keşişler, onlardan farklı olmalı, mükemmelliğe ulaşmaya çalışmalıdırlar. Peki, bu mükemmelliğin yolu nedir? Vassian bu noktada bir ruhbanın kendi hayatına uygulaması gereken kaideleri vurgular. Ona göre bir keşiş, yoksulluk içinde kendisine verilen sadakalarla yaşamalı yüreğinde kardeş sevgisi ve şefkat barındırmalıdır. Bunlara ek olarak sürekli ibadet ve riyazet etmeli, ayrıca daimî olarak uyanık olmalıdır. Tüm insanlara, iyilere ve kötülere, haklılara ve haksızlara karşı bitmek tükenmek bilmeyen bir cömertlik, iyilik beslemelidir.¹⁴²

İdeal bir keşiş portesi çizmesinin ardından, konu Rusya’daki keşişlere geldiğinde Vassian, Bir Yaşlının Külliyyatı adlı eserindeki üslubuna benzer bir şekilde suçlamalarda bulunur. Mal, mülk ediniminin doğru görüldüğü ve dünyevi arzular peşinde koşulduğu bir keşişlik yaşamını betimler. Önceki eserinden farklı olarak din adamlarının, zenginlere yaltaklık ettikleri ve onlardan biraz gümüş yahut köy alabilmek için onlara kölelik dahi yaptıkları vurgulanır. Yoksul köylüleri borç ve faiz bataklığına atıp onların mallarından beslenerek yüksek makamlar elde eden, bu uğurda davadan davaya koşan bu kimseler şiddetli bir şekilde eleştirilir.¹⁴³ Din adamlarının, köylerde yaşayan fakir insanları nasıl

¹³⁷ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 253; *BLRD*, tom 9, 221.

¹³⁸ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 150.

¹³⁹ Pliguzov, *Polemika v Russkoy tserkvi*, 82-83.

¹⁴⁰ Dewey, Matejic & Patrikeev, “The Literary Arsenal of Vassian Patrikeev,” 443-444.

¹⁴¹ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 256.

¹⁴² Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 256-257.

¹⁴³ XVI. yüzyılda Rus köylülerinin dinî kurumlar tarafından sömürüldüğü bilinen bir gerçektir. Klyuçevskiy, Kirillo-Belozerskiy Manastır’ının votçına defterini incelemiş ve bu manastıra ait köylülerin ne kadar menfi durumda bırakıldığını göstermiştir. Müellifin aktardığına göre, köylülerin kiraladıkları toprakların yüzde 70’i, yine manastırın sağladığı tohumlarla ekilmisti. Bu tohumlar kredi olarak veriliyor ve köylü manastır topraklarında yaşadığı süreçte

istismar ettiklerini açık bir şekilde gözler önüne serilmiştir.¹⁴⁴ Bu açıdan Vassian Patrikeyev, tıpkı diğer eserlerinde de görüldüğü üzere, sıkıntı içerisinde yaşayan alt sınıfa daimî bir sempati duymaktadır.¹⁴⁵ Buna karşın, zengin ve güçlülere yaranmaya çalışan fakat fakir ve güçsüzleri istismar etmekten çekinmeyen; aynı zamanda yaptığı işleri haklı gösteren hodbin bir din adamı portresi şiddetle eleştirilmiştir.

e) “Sapkınlar Hakkında Söylev”

Kazakova’ya göre Vassian, bu metnin özünü Kormçaya Kitabı’na dahil etmeyi planlamıştı. Muhtemel ki metnin tepki çekmesinden ve Kormçaya Kitabı’na karşı menfi görüşlerin oluşmasından çekindi ve eserini kanonik bir biçime sokmak zorunda kaldı. Dolayısıyla metin, 1515 civarında derlendi.¹⁴⁶ Keza bu kısa metin, Yosif Volotskiy ile Münakaşa adlı eserle yakın bir tarihte oluşturulmuştu. İki eser de iki karşıt görüşün sunulduğu ve tartışıldığı bir üsluba sahiptir. Bu açıdan Lurye ve Kazakova’ya göre Sapkınlar Hakkında Söylev, Yosif Volotskiy ile Münakaşa adlı eserin kaynağında yer almaktadır.¹⁴⁷

Eserin adından da anlaşılacağı üzere Vassian, sapkın olarak görülen kimselerin cezalandırılmasına ilişkin görüşlerini dile getirmiştir. Vassian, İncil’e göre sapkınların cezalandırılması gerektiğini kabul eder. Keza Hristiyan hükümdarlar da Tanrı’nın kutsal kilisesine ve Ortodoks ilkelerine karşı olan kimseleri cezalandırmışlardı; oysa tövbe edenler, birçok hükümdar tarafından kabul edilip affedildiler. Vassian’a göre sapkın kimselere karşı bu ılımlı yaklaşım, azizlerin eserlerinde de ortaya konmuştu; sapkın kişiler dua yoluyla Mesih’e yönlendirilirler, silahla öldürülmezlerdi. Eski Ahit’te geçen infazlar bu duruma ters bir örnek teşkil etmemeliydi; nitekim bu örnekler Tanrı’nın bildirmesi vasıtasıyla gerçekleştirilirdi.¹⁴⁸ Dolayısıyla Vassian, bu tür kimselerin inanca yeniden kazandırılmalarını öneriyordu. Öte yandan Yosif Volotskiy ile Münakaşa adlı eserinde, dua vasıtasıyla öldürmek azizlere; silahla infazın ise insanların adetlerine uygun olduğunu yazmıştı.¹⁴⁹ Bu açıdan ideal bir din adamı, azizlerin yolunu tercih etmeliydi. Rusya’daki sapkın kimselerin de şiddet ve hile yoluyla değil, iknaya kazanılmaları gerektiğini savundu. Din adamlarının birincil görevi, yanlış yola sapmış bu insanlara hakikati göstermekti. Dolayısıyla şiddet ve baskı yolunu seçen din adamları kiliseden aforoz edilmeliydi. Her şeye rağmen tövbe etmeyen sapkınları cezalandırma hususu ise kiliselerin değil, laik otoritelerin elinde olmalıydı.¹⁵⁰

borç onun üzerinde kalıyordu. Hatta ödenemeyen borçlar babadan oğla geçiyordu. Bu yüksek miktardaki kredi borçlarının faizleri, manastıra ödenen yıllık toprak kirasına dahil ediliyordu. Klyuçevskiy, *Soçineniya v devyati tomah*, tom 2, 283-284.

¹⁴⁴ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 257-258; Vassian, manastıra ait köylülerin suistimal edilmesini etkileyici bir dille tasvir ederken mübalağaya kaçmış görünmemektedir. Zira XVI ve XVII yüzyıl boyunca manastır köylülerinin bu konudaki şikayetleri ve zaman zaman ayaklanmaları bilinen bir gerçektir. Bk. Grekov, *Krestyane na Rusi*, 45.

¹⁴⁵ Lurye, *İdeologičeskaya borba*, 258.

¹⁴⁶ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 62.

¹⁴⁷ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 184, 187; Lurye, *İdeologičeskaya borba*, 454.

¹⁴⁸ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 272-273.

¹⁴⁹ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 277.

¹⁵⁰ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 274; Pliguzov, *Polemika v Russkoy tserkvi*, 69; Dewey, Matejic & Patrikeev, “The Literary Arsenal of Vassian Patrikeev,” 443-444.

f) “Yosif Volotskiy ile Münakaşa”

Kazakova, Yosif Volotskiy ile Münakaşa adlı eserin 1510-1515 yılları arasında yazıldığını savunmuştur. Oysa Lurye’ye göre bu tarihleme hatalıdır. Zira eserde bulunan son kısım, Yosif Volotskiy’in 1515 yılındaki ölümünden sonra yazıldığını göstermektedir.¹⁵¹ Pliguzov daha da ileri giderek metnin 1520’lerden önce yazılmış olacağına ihtimal vermemektedir; bunun yerine 1550’li yılları önermiştir. Dahası, müellife göre metnin yazarı Vassian değil, Starets Artemiy’dir.¹⁵²

Vassian’ın Yosif Volotskiy ile olan ihtilafını diyaloglar biçiminde sunan ve aynı zamanda son eseri olan metindir. Her iki ideolojik liderin çatışmasının bir tür özeti niteliğindedir ve eserin temelinde Sapkınlar Hakkında Söylev adlı yapıtı yatmaktadır.¹⁵³ Metinde Yosif Volotskiy ile Vassian Patrikeyev’in fikirlerini dile getirdiği on beş önerme bulunmaktadır. Tümüyle Yosif, Vassian’ı dinî emirlerden sapmakla suçlamakta; Vassian ise bu önermelerin hepsine cevap vermektedir. İkisinin üzerinde tartıştığı hususlar, tahmin edileceği üzere, kilisenin zenginliğine, sapkınların cezalandırılmasına ilişkin sorunlar ve Nil Sorskiy ile Vassian Patrikeyev’e karşı iftiralardır. Vassian, kutsal metinler hususunda Yosif Volotskiy’i açık bir şekilde müfteri olmakla, bu metinleri çarpıtmakla suçlamıştır; aynı zamanda Yosif Volotskiy, kendisine ve Nil Sorskiy’e karşı yalan ithamlarda bulunmuştur. Bu açıdan Yosif, dünyevi insanlar gibi varlık içinde yaşayan ve bu şekilde “Tanrı’nın emirlerini çiğneyen” biridir.¹⁵⁴

Eserdeki Yosif Volotskiy’in on ikinci önermesi dikkate değerdir. Yosif’e göre Vassian, Moskova’ya avdetiyle birlikte büyük knez ile soyluları, manastırların ve kilise topraklarının kamulaştırılması için ikna etmeye çalışmıştır. Vassian cevabında bu suçlamayı kısmi olarak kabul eder; Vassian’a göre kendisi, manastır ve kilise topraklarının alınmasını; katedrallerin bu talebin dışında kalmasını istemiştir.¹⁵⁵

Diğer eserlerinden farklı olarak Vassian, kiliselerin ve manastırların mülkiyet sahipliği meselesi dışında dinî mekanlardaki süslemeler gibi bazı ayrıntılı konulara da odaklanmıştır. Bu hususta müellif, Aziz İnnis Hrisostomos’tan (Altın Ağızlı Yuhanna) referans alarak kiliseleri süslemek yerine yoksulları gözetmenin daha münasip olduğunu dile getirmiştir. Zira kilisenin sahip olduğu maddi şeyler, yangınlarla, soygunlarla kaybedilebilir; ancak “yoksullara verilenleri şeytan dahi çalamaz.” Dolayısıyla kilisenin gereğinden fazla malı var ise bunları ihtiyaç sahiplerine bağışlamalıdır.¹⁵⁶

g) Vassian’ın Kormçaya Kitabı

Vassian Patrikeyev’in edebi mirasından söz ederken, onun en büyük çalışması olan Kormçaya Kitabı projesini de zikretmek gerekir. Nitekim XVI. yüzyılın ilk yarısındaki

¹⁵¹ Lurye, *İdeologičeskaya borba*, 410, 444.

¹⁵² Pliguzov, *Polemika v Russkoy tserkvi*, 106, 253, 264, 277; Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 61; Kazakova, “Vassian Patrikeyev,” 121; Dewey, Matejic & Patrikeev, “The Literary Arsenal of Vassian Patrikeev,” 445.

¹⁵³ Lurye, *İdeologičeskaya borba*, 454; Yosif Volotskiy ile Münakaşa’nın muhteviyatında yer alan ve Vassian’ın diğer eserlerinde bulunmayan birçok unsur, müellifin günümüze ulaşmamış başka eserlerinin var olabileceğini göstermektedir. Marin & Nikolskiy, “Moralnie i pravovie aspekti monastirskogo zemlevladieniya v osveşenii knyazyainoka Vassiana Patrikeeva,” 1247.

¹⁵⁴ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 276-279.

¹⁵⁵ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 83, 279.

¹⁵⁶ Kazakova, *Vassian Patrikeev*, 280.

Mülkiyetçiler-Mülkiyetsizciler olmayanlar mücadelesi, Kormçaya Kitapları üzerinden sürdürülmüştür. XVI. yüzyılın başında her iki ideolojik grup, Kormçaya Kitabı'nın kendilerine özgü versiyonlarının yaratılmasını gerekli görmüştür. Metropolit Varlaam'ın görevlendirmesiyle, Mülkiyetsizciler grubunun lideri Vassian Patrikeyev de 1515 yılından itibaren zamanını bu büyük göreve ayırmıştır.¹⁵⁷ Zira Kazakova'ya göre Vassian, hazırlayacağı Kormçaya Kitabı'nın kilisenin resmi bir rehberi olmasını hedeflemişti; aynı zamanda büyük knez üzerinde bir etki yaratarak kilise ve manastırlara topraklarının alınmasını planlamaktaydı.¹⁵⁸ Bu amaç doğrultusunda 1515 yılından itibaren manastırların mülkiyet ihtiraslarına karşı tezlerini barındıracağı Kormçaya Kitabı'nı derlemeye başlamış ve eserini 1517 yılında tamamlamıştı.¹⁵⁹ Ertesi sene Moskova'ya gelen Maksim Grek, Vassian'ın bu esere katkıda bulunmuş ve muhteviyatı için yeni yazılar kaleme almıştı. Ayrıca dinî terminolojiye ilişkin bazı düzeltmelerde de bulunmuştu.¹⁶⁰ Dolayısıyla Vassian'ın Kormçaya Kitabı, iki farklı aşamadan geçti ve Maksim Grek tarafından gözden geçirilip tamamlanmış hali 1518-1524 yılları arasında ortaya çıktı.¹⁶¹

Vassian'ın başarılı bir şekilde tamamladığı bu proje, III. Vasiliy'e (1505-1533) sunulmuş ve knezliğin hazinesinde saklanmıştır. Vassian'ın bu kitaptaki amacı, manastırların köyleri ve köylüleri hakimiyetinde tutmasının yanlış olduğunu göstermektir. Kormçaya Kitabı'nı oluştururken kendi fikirlerini, azizlerin doktrinleriyle kuvvetlendirmiştir. Bunun için kilise konsillerinin kararlarından ve azizlerin yaşamlarından referans vererek dinî yeminlerle çelişen manastırların mülkiyet edinimine karşı saldırılarda bulunmuştur. Öte yandan Mülkiyetsizciler ideolojisine uygun olarak kilise ve manastır mülklerinin laikleştirilerek yeniden yapılanmasını amaçlamıştır. Bu açıdan Vassian'ın Kormçaya Kitabı, Mülkiyetçilere karşı açık bir savaş belgesidir ve muhteviyatı hususi manastır arazi mülkiyetine karşı metinlerle doludur.¹⁶²

Sonuç

Patrikeyev ailesinin XVI. yüzyıldaki son temsilcilerinden biri olan Vasiliy İvanoviç Kosoy (Vassian Patrikeyev) babası ve dedesinden daha farklı bir perspektifte değerlendirilmelidir. Bu zatın 1499'a dek olan faaliyetleri, Patrikeyevlerin geleneğine uygun olarak askerî, idari, diplomatik ve adli alanlarda olmuştur. Ancak ailesinin gözden düşmesiyle birlikte keşiş olarak sürgün edilen bu zat, mücadeleyi siyasetten edebiyata yönlendirmeyi başarmıştır. Keza onun Rusya tarihinde ehemmiyeti de bu alanda verdiği eserler sayesinde dir.

¹⁵⁷ "Patrikeyev, knyaz Vasiliy İvanoviç," *Russkiy biografičeskiy slovar*, 384. Pliguzov'a göre Vassian Kosoy, Kormçaya Kitabı'nı hazırlamaya 1511-1515 yılları arasında başlamış ve 1517'de tamamlanmıştır. Bk. A. İ. Pliguzov, "Canon Law as a Field for Ecclesiastical Debate: The Sixteenth-Century Kormchaia of Vassian Patrikeyev," *Harvard Ukrainian Studies*, 3/4 (1994): 204.

¹⁵⁸ Kazakova, *Vassian Patrikeyev*, 62-63.

¹⁵⁹ N. A. Kazakova, "K izučeniyu Kormçey Vassiana Patrikeyeva," *Trudi otdela drevnerusskoy literatury* 28 (1974): 347. Vassian Patrikeyev'in Kormçaya Kitabı nüshaları ve muhteviyatı hakkında detaylı bilgi için bk. M. V. Korogodina, *Kormçie knigi XIV – pervoy polovini XVII veka*, tom 2, (Moskva-Sankt Peterburg: Alyans-Arheo, 2017), 188-220.

¹⁶⁰ Kazakova, *Vassian Patrikeyev*, 62.

¹⁶¹ Kazakova, "K izučeniyu Kormçey Vassiana Patrikeyeva," 349.

¹⁶² Kazakova & Lurye, *Antifeodalnie eretičeskie dvijeniya*, 182-183; Kazakova, *Vassian Patrikeyev*, 61-62, 80-81; Kazakova, "Vassian Patrikeyev," 122; Kuzuoglu, *Osmanlı Yönetim Tarzının*, 115.

Vasilij İvanoviç Kosoy yahut Vassian Patrikeyev'in fikirlerinin temel nüvesi, XVI. yüzyıl Rus edebiyatının başlıca konusu olan ruhbanların mülkiyet edinimi ve sapkın fikirler üzerinedir. Yukarıda ayrıntılı bir şekilde irdelendiği üzere Vassian Patrikeyev, manastırların toprak mülkiyetine, bir diğer deyişle; köyler ve köylüler üzerinde sahiplik edinmesine şiddetle karşı çıkmıştır. Buna bağlantılı olarak Hristiyanlığın ruhuna aykırı olarak ruhbanların zenginlik içerisinde yaşamalarını eleştirmiştir. Bu açıdan Vassian, Rusya sahasında artışa geçen kırsal nüfusun köleleştirilmesi sürecine ilk tepki verenler isimlerden biri olmuştur. Öte yandan Yosif Volotskiy ve takipçilerinin, kafirlerin cezalandırılmasına ilişkin önerilerine karşı çıkmış; bu kimselere daha ılımlı yaklaşılması gerektiğini dile getirmiştir. Ele aldığı konular ve ürettiği eserlerle birlikte Mülkiyetsizciler adı verilen grubun temsilciliğini yapmış; Pliguzov'un deyişiyle Rus kilise reformunun öncüsü olmuştur.¹⁶³ Yine de onu bu fikir müdafaasına iten nedenlerin, yalnızca ideolojik kaygılardan müteşekkil olmadığını belirtmek gerekir. Zira boyar ailesine mensup müellif olarak, boyar toprak sahipliğini müdafa etmek için manastırların toprak mülkiyetine karşı bir tutum almıştır. Bir diğer deyişle fikriyatını, kendi sınıfının çıkarlarını savunmak adına şekillendirmiştir.

Vassian Patrikeyev'in fikirleri, yalnızca dini-edebi yaşantıyı dönüştürmekle kalmamış XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde Moskova Knezliği'nin iç politikasında da karşılık bulmuştur. Bu açıdan Vassian Patrikeyev'in edebi faaliyetleri, yalnızca yazınsal hayatta etkili olan çalışmalar olarak düşünülmemelidir. Nitekim müellif, *publitsistika* türüne uygun olarak dönemin dini, toplumsal ve siyasi sorunlarını ele almış ve bu hususlara dair çözüm önerilerinde bulunmuştur. Onun fikriyatının Moskova Knezliği'nin iç politikasında da etkili olduğu açıktır. Nitekim bilindiği üzere XV. yüzyılın sonu ve XVI. yüzyılın başlarında Moskova Knezliği'nin iç politikadaki temel sorunlarından biri kilise-devlet ilişkisindeki ihtilaflardır. Kiliselerin egemenlik alanlarına ve ruhbanların mülkiyet edinimlerine karşı olumsuz tutum sergileyen Moskova büyük knezleri, dönemin dini-edebi figürlerini himaye ederek kendi saflarını güçlendirmeye çalışmışlardır. Vassian Patrikeyev'in 1509 yılında affedilmesi ve III. Vasilij tarafından desteklenmesi, dönemin kilise-devlet ilişkisi çerçevesinde yorumlanmalıdır. Dahası 1520'li yıllarda Yosif takipçilerinin güçlenmesi ve en nihayetinde Patrikeyev'in ikinci düşüşü de bu bağlantının bir neticesidir. Bu açıdan Vassian Patrikeyev'in yaşam öyküsü, knezliğin iç politikasındaki değişimlerin, düşünürlerinin akıbetlerini menfi bir şekilde etkilediğini göstermektedir.

Vassian Patrikeyev'in kariyerindeki bu düşüşün, toprak mülkiyeti meselesindeki çatışmalar sebebiyle vuku bulduğu aşıkardır. Bu açıdan Moskova Knezliği'nin iç ve dış politikasından hareketle bu soruna dair bazı çıkarımlar yapılabilir. Zannımızca III. İvan devr-i saltanatında knezliğin genişleyen sınırları, bilhassa Novgorod topraklarının ilhakı, Moskova idaresinin gücünü bir hayli pekiştirmişti. Türk-Tatar hakimiyetinin sona ermesi, mahalli knezliklerin zayıflaması, Floransa Konsili ve İstanbul'un fethi akabinde Rus kilisesinin hamisiz kalışı gibi unsurlar knezliği kilise üzerinde hakimiyet kurmaya itti. III. İvan döneminde knezlik idaresi, ekonomik çıkarları doğrultusunda dinî kuruluşların topraklarına göz dikti. Oysa 1503 Konsili'yle birlikte bu topraklara el koymanın kolay

¹⁶³ Pliguzov, *Polemika v Russkoy tserkvi*, 292.

olmayacağı anlaşıldı ve plan kısa bir süreliğine rafa kaldırıldı. 1505 yılında III. Vasiliy'in tahta geçişinin ardından bu hedef yeniden canlandırılmaya çalışıldı. Bunun en bariz örneği, Vassian Patrikeyev'in Moskova'ya çağırılması ve Varlaam'ın metropolit olarak atanmasıydı. Dolayısıyla Moskova idaresi, III. İvan politikalarına nazaran daha temkinli bir şekilde planını icra etmeyi amaçlıyordu. Görünüşe göre Vassian Patrikeyev'in teolojik birikimi ve eserleri de Moskova idaresi için temel olacaktı. Zannımızca Vassian Patrikeyev'in bu husustaki etkisi beklenen düzeyde olmadı. Dahası III. Vasiliy, devlet otoritesini güçlendirmek ve feodaliteyle daha etkin bir şekilde mücadele etmek pahasına Vassian Patrikeyev ve fikriyatından uzaklaştı. Toprak sorunu ise, boyar sınıfının bir temsilcisi olarak manastırların toprak mülkiyetine karşı çıkan Vassian'ın beklentilerine ters bir şekilde çözüldü. Zira IV. İvan devrinde boyar topraklarının önemli bir kısmı kamulaştırılmış ve *dvoryan* adı verilen hizmetkarlara dağıtılmıştı.

Beyanname:

- 1. Etik Kurul İzni:** Etik Kurul İzni gerekmemektedir.
- 2. Katkı Oranı Beyanı:** Yazar, makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.
- 3. Çıkar Çatışması Beyanı:** Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Declarations:

- 1. Ethics approval:** Not applicable.
- 2. Author contribution:** The author declares no one has contributed to the article.
- 3. Competing interests:** The author declares no competing interests.

KAYNAKÇA

- Acar, Serkan. *Kazan Hanlığı-Moskova Knezliği Siyasi İlişkileri (1437-1552)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- Akti feodalnogo zemlevladeniya i hozyaystva XIV – XVI vekov. Çast 1. Podg. L. V. Çerepnin.* Moskva: İzdatelstvo akademii nauk SSSR, 1951.
- Akti sotsialno-ekonomičeskoj istorii severo-vostočnoy Rusi kontsa XIV-naçala XVI. v. tom 2. red. L. V. Çerepnin.* Moskva: İzdatelstvo akademii nauk SSSR, 1958.
- Alef, Gustave. "Reflections on the Boyar Duma in the Reign of Ivan III." *The Slavonic and East European Review* 45/104 (1967): 76-123.
- Alef, Gustave. *Rulers and Nobles in Fifteenth-Century Muscovy*. London: Variorum Reprints, 1983.
- Alekseyev, A. İ. *Pod znakom kontsa vremen; Oçerki Russkoy religioznosti kontsa XIV- naçala XVI. vv.* Sankt Peterburg: İzdatelstvo Aleteyya, 2002.
- Alekseyev, A. İ. *Pohodi Russkih voysk pri İvane III; vtoroe izdanie*. Sankt Peterburg: İzdatelstvo S-Peterburgskogo universiteta, 2009.
- Alekseyev, A. İ. *Soçineniya İosifa Volotskogo v kontekste polemiki 1480-1510 gg.* Sankt Peterburg: Rossiyskaya natsionalnaya biblioteka, 2010.

- Bazilevič, K. V. *Vnešnyaya politika Russkogo tsentralizovannogo gosudarstva vtoraya polovina XV veka*. Moskva: Izdatelstvo Moskovskogo universiteta, 1952.
- Bazilyevič, K. V. *Vnešnyaya politika russkogo tsentralizovannogo gosudarstva vtoraya polovina XV veka*. Moskva: Izdatelstvo Moskovskogo universiteta, 1952.
- Beli, A. "Narimontavič." *Vyalikae knyastva Litoyskoe; Entsiklopediya u dvuh tamah*. Tom 2: 350-351. Minsk: Belaruskaya entsiklopediya imya Petrusya Broyki, 2007.
- Belov, N. V. "Čelovek-zagadka. Knyaz Mihail Ivanovič Koliška Patrikeev. voevoda Ivana III." *Istoričeskoe obozrenie* 22 (2021): 55-63.
- Belov, N. V. "Knyaz Ivan Ivanovič Muninda Patrikeev (K izučeniyu personalnoy istorii gosudareva dvora Ivana III)." *Paleorosiya, Drevnyaya Rus: vo vremeni, v ličnosti, v ideyah* 2/18 (2022): 157-169.
- Bentsianov, M. M. *'Knyazya, boyare i deti boyarskie'; Sistema slujebnih otnošenij v Moskovskom gosudarstve v XV-XVI vv.* Moskva: Tsentrpoligraf, 2019.
- Bentsianov, M. M. "'Litvini' i 'Pani'. Vihodtsi iz velikogo knyajestva Litovskogo na Moskovskoy slujbe v XV- XVI stoletijah." *Studia Historica Europae; Issledovaniya po istorii vostočnoj evropi* 12 (2019): 86-125.
- Berh, V. N. *Sistematičeskie spiski boyarami, okolničim i dumnim dvoryanam, s 1468 goda do uničtoženiya sih činov*. Sankt Peterburg: Tipografiya H. Gintse, 1833.
- Bičkova, M. E. *Sostav klassa feodalov Rossii v XVI v.; Istoričko-genealogičeskoe issledovanie*. Red. S. M. Kaštanov. Moskva: Nauka, 1986.
- Biblioteka literatury drevney Rusi*. tom 9. red. D. S. Lihačev, L. A. Dmitriyeva, A. A. Alekseyeva, N. V. Ponirko. Sankt Peterburg: Nauka, 2006.
- "Boyarskiya Deti." *Voennaya Entsiklopediya*. tom 5: 43-44. Sankt Peterburg: Tipografiya tovarišestva Ĭ. D. Sitina, 1911.
- Budovnits, I. U. *Russkaya publitsistka XVI. veka*. Moskva: Akademii nauk soyuza SSR, 1947.
- Buganov, V. Ĭ. "'Vrajdotvornoe' mestničestvo." *Voprosi istorii* 11 (1974): 118-133.
- Čerepnin, L. V. *Russkie feodalnye arhivi XIV- XV. vekov*. tom 1. Moskva: Izdatelstvo akademii nauk SSSR, 1948.
- Dewey, Horace W., Mateja Matejic & Vassian Patrikeev. "The Literary Arsenal of Vassian Patrikeev." *The Slavic and East European Journal* 10/4 (1966): 440-452.
- Duhovnye i dogovornie gramoti velikih i udelnyy knyazey XIV-XVI vv.* red. S. V. Bahrušin. Moskva: Izdatelstvo akademii nauk SSSR, 1950.
- Feldbrugge, Ferdinand. *A History of Russian Law From Ancient Times to the Council Code (Uložhenie) of Tsar Aleksei Mikhailovich of 1649*. Boston: Brill, 2017.
- Fennel, J. L. I. "The Attitude of the Josephians and the Trans-Volga Elders to the Heresy of the Judaizers." *The Slavonic and East European Review* 29/73 (1951): 486-509.
- Fennel, J. L. I. "The Dynastic Crisis 1497-1502." *The Slavonic and East European Review* 39/92 (1960): 1-23.
- Fine, John V. A. "The Muscovite Dynastic Crisis of 1497-1502." *Canadian Slavonic Papers / Revue Canadienne des Slavistes* 8 (1966): 198-215.

- Gerberşteyn, S. *Zapiski o Moskovii v dvuh tomah*. tom 1. red. A. L. Horoškeviç. Moskva: Pamyatniki istoričeskoy Mısl, 2008.
- Grekov, B. D. *Krestyane na Rusi s drevneyşih vremen do kontsa XVII veka*. tom 2. Moskva: İzdatelstvo akademii nauk SSSR, 1954.
- Kaiser, Daniel H. *The Growth of the Law in Medieval Russia*. New Jersey: Princeton University Press, 1980.
- Karamzin, N. M. *İstoriya gosudarstva Rossiyskogo*. tom 6. Sankt Peterburg: Tipografiya N. Greça, 1819.
- Kazakova, N. A. & Ya. S. Lurye. *Antifeodalnie eretičeskie dvijeniya na Rusi XIV-naçala XVI veka*. Moskva: İzdatelstvo akademii nauk, 1995.
- Kazakova, N. A. "K izuçeniyu Kormçey Vassiana Patrikeyeva." *Trudi otdela drevnerusskoy literaturı* 28 (1974): 345-349.
- Kazakova, N. A. "Neizdannoe proizvedenie Vassiana Patrikeyeva." *Trudi otdela drevnerusskoy literaturı* 12 (1956): 387-426.
- Kazakova, N. A. "Vassian Patrikeyev." *Slovar knijnikov i knijnosti drevney Rusi*. Red. D. S. Lihaçev. Vip. 2/1: 120-123. Sankt Peterburg: İzdatelstvo nauka, 1988.
- Kazakova, N. A. *Vassian Patrikeev i ego soçineniya*. Moskva: İzdatelstvo akademii nauk SSSR, 1960.
- Kemaloğlu, İlyas. *Altın Orda ve Rusya; Rusya Üzerindeki Türk-Tatar Etkisi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015.
- Klyuçevskiy, V. O. *Soçineniya v devyati tomah; Kurs Russkoy istorii*. Çast II. Tom 2. Red. V. L. Yanin. Moskva: Mısl, 1988.
- Klyuçevskiy, V. O. *Soçineniya v devyati tomah; Spetsialnie kursı*. Tom 6. Red. V. L. Yanin. Moskva: Mısl, 1989.
- Kobrin, V. B. *Vlast i sobstvennost v srednevekovoy Rossii XV-XVI vv*. Moskva: Mısl, 1985.
- Kollmann, Nancy Shields. *Kinship and Politics; The Making of the Muscovite Political System*. California: Stanford University Press, 1987.
- Korzinin, A. L. "'Gosudar Vseya Rusi' İvan III i Russkaya Aristokratiya." *İstoričeskiy format* 1/5 (2016): 163-180.
- Korzinin, A. L. "Gosudarev dvor v dooprıçnyy period (1550-1565)." Dissertatiya, Sankt Peterburgskiy gosudarstvenniy universitet, 2016.
- Korzinin, A. L. "Sostav Dumnih i dvortsovıh činov v pravlenie velikogo knyazya İvana III. Ç. 2. Dvortsovie Çını." *Paleorosiya. Drevnyaya Rus: vo vremeni, v liçnostyah, v ideyah* 9/1 (2018): 277-297.
- Kuçkin, V. A. "Bolşoy Moskovskiy namestnik İvan Yuryeviç Patrikeyev." *Oteçestvennaya istoriya* 1 (2006): 154-168.
- Kurat, Akdes Nimet. *Rusya Tarihi; Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara: TTK Basımevi, 1987.
- Kuzuoğlu, Mustafa. *Osmanlı Yönetim Tarzının Rusya'ya Tatbik Çabası; XVI. Yüzyılda Rusya'da Hukuk, Reformlar ve Osmanlı Etkisi*. İstanbul: Selenge Yay., 2024.
- Lurye, Ya. S. & A. Yu Grigorenko. "Kuritsın Fedor Vasilyeviç." *Slovar knijnikov i knijnosti drevney Rusi*. Red. D. S. Lihaçev. Vip. 2/1: 504-509. Sankt Peterburg: İzdatelstvo nauka, 1988.

- Lurye, Ya. S. *İdeologičeskaya borba v Russkoy publitsistike kontsa XV-Načala XVI veka*. Moskva: İzdatestvo akademii nauk SSSR, 1960.
- Malinskiy, Antoniy. "Nekotorie voprosi izučeniya istorii partii 'Nestyajateley'." *Vestnik ekaterinburgskoy duhovnoy seminarii* 2/10 (2015): 11-28.
- Maloney, George A. *Russian Hesychasm: The Spirituality of Nil Sorskij*. Paris: Mouton, 1973.
- Marin, E. V. & E. V. Nikolskiy. "Moralnie i pravovie aspekti monastirskogo zemlevladieniya v osvešeni knyazya-inoka Vassiana Patrikeeva." *Vestnik udmurtskogo universiteta* 31/6 (2021): 1247-1251.
- Martin, Janet. *Medieval Russia; 980-1584*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Moiseyeva, G. N. "O datirovke 'Sobraniya Nekoego Startsa' Vassina Patrikeyeva." *Trudi otdela drevnerusskoy literatury* 15 (1958): 349-361.
- Nil Sorsky: *The Complete Writings*, Ed. George A. Maloney. New York: Paulist Press, 2003.
- Pamyatniki diplomaticheskikh snoşeniy drevney Rossii s derjavami inostrannimi. tom 1. Sankt Peterburg: Tip. II otdeleniya sobstvennoy E. İ. V. Kantselerii, 1851.
- Pamyatniki diplomaticheskikh snoşeniy Moskovskago gosudarstva s Polsko-Litovskim (s 1478 po 1533 god). Sbornik RİO, tom 35. Sankt Peterburg: Tipografiya F. Eleonskago, 1882.
- "Patrikeev, knyaz Vasiliy İvanovič." *Russkiy biografičeskiy slovar*. red. A. A. Polovtsov. tom 13: 383-384. Sankt Peterburg: Tipografiya İ. N. Skorohodova, 1902.
- Pavlov-Silvanskiy, N. *Gosudarevi slujilje lyudi: Proishojdenie Russkago dvoryanstva*. Sankt Peterburg: Gosudarstvennaya tipografiya, 1898.
- Petruško, V. İ. "Moskovskiy Sobor 1503." *Vestnik PSTGU; Seriya II* 6/73 (2016): 9-27.
- Petruško, V. İ. "Tserkovnaya politika velikogo knyazya Vasiliya III v kontekste protivostoyaniya 'İosiflyan' i 'nestyajateley'." *Paleorosiya. Drevnyaya Rus; vo vremeni, v ličnostyah, v ideyah* 3/19 (2022): 12-22.
- Pipes, Richard. *Russia Under Old Regime*. New York: Charles Scribner's Sons, 1974.
- Pliguzov, A. İ. "Canon Law as a Field for Ecclesiastical Debate: The Sixteenth-Century Kormchaia of Vassian Patrikeev." *Harvard Ukrainian Studies* 18(3/4) (1994): 191-209.
- Pliguzov, A. İ. "Otvet Kirillovskikh Startsev." *Drevnyaya Rus: Voprosi medievistiki, İstoriya i istočnikovedenie* 3/5 (2001): 1-17.
- Pliguzov, A. İ. *Polemika v Russkoy tserkvi pervoy treti XVI stoletiya*. Moskva: Kvadriga, 2017.
- Polnoe sobranie russkih letopisey, *Letopisnyy svod 1497 g.-Letopisnyy svod 1518 g. (Uvarovskaya Letopis)*. tom 28. Moskva-Leningrad: İzdatelstvo akademii nauk SSSR, 1963.
- Polnoe sobranie Russkih letopisey, *Lvovskaya letopis čast 1*. tom 20. Sankt Peterburg: Tipografiya M. A. Aleksandrova, 1910.
- Polnoe sobranie Russkih letopisey, *Moskovskiy letopisnyy svod kontsa XV veka*. tom 25. Moskva: İzdatelstvo akademii nauk, 1949.
- Polnoe sobranie Russkih letopisey, *Prodoljenie letopis po voskresenskomu spisku*. tom 8. Sankt Peterburg: Tipografiya eduarda pratsa, 1859.
- Polnoe sobranie Russkih letopisey, *Prodoljenie letopis po voskresenskomu spisku*. tom 8. Sankt Peterburg: Tipografiya eduarda pratsa, 1859.

- Polnoe sobranie russkikh letopisey, *Sofiyskiya letopisi*. tom 6. Sankt Peterburg: Tipografiya eduarda pratsa, 1853.
- Polnoe sobranie Russkikh letopisey, *Tipografskaya letopis*. tom 24. Petrograd: Gosudarstvennaya tipografiya, 1921.
- Polnoe sobranie russkikh letopisey, *Ustyujskie i vologodskie letopisi XVI-XVIII vv.* tom 37. Leningrad: Nauka, 1982.
- Poslaniya İosifa Volotskogo*. Podg. A. A. Zimin & Ya. S. Lurye. Moskva: İzdatelstvo akademii nauk SSSR, 1959.
- Razryadnaya kniga 1475-1598 gg.* Podg. V. İ. Bugarov. Red. M. N. Tihomirov. Moskva: İzdatelstvo nauka, 1966.
- Sinitsina, N. V. *Maksim Grek v Rossii*. Moskva: İzdatelstvo nauka, 1977.
- Solovyev, S. M. *İstoriya Rossii s drevneyşih vremen; Kniga pervaya tom I-V*. tom 5. Sankt Peterburg: Obşestvennaya polza, 1896.
- Spiridov, M. G. *Sokraşennoe opisanie slujeb blagorodnih Rossiyskikh dvoryan*. Çast 1. Moskva: universitetskoy tipografiya, 1810.
- Szeftel, Marc. "Joseph Volotsky's Political Ideas in a New Historical Perspective." *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 13/1 (1965): 19-29.
- Taşcı, Tekin Aycan. "Kafkasya'da Namestniklik Kurumu (1845-1854)." Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2019.
- Taşcı, Tekin Aycan. "Rus Devlet Teşkilatında Namestniklik Kurumunun Tarihçesi." *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 6/8 (2019): 191-211.
- Veselovskiy, S. B. *İssledovaniya po istorii klassa slujilih zemle-vladeltsev*. Moskva: İzdatelstvo nauka, 1969.
- Vitlin, V. Ye. "Konflikt v Russkoy tserkvi v 1507-1509 gg." *Vestnik SPBGU* 4 (2011): 67-73.
- Volotskiy, Yosif. *Poslaniya*. red. A. A. Zimin & Ya. S. Lurye. Sankt Peterburg: İzdatelstvo akademii nauk SSSR, 1959.
- Volotskiy, Yosif. *Prosvetitel*. red. O. A. Platonov. Moskva: Institut Russkoy tsivilizatsii, 2011.
- Zimin, A. A. "O politiçeskoy doktrine İosifa Volotskogo." *Trudi otdela drevnerusskoy literaturı* 9 (1953): 159-177.
- Zimin, A. A. *Formirovanie boyarskoy aristokratii v Rossii; vo vtoroy polovine XV-pervoy treti XVI v.* Red. V. İ. Bugarov. Moskva: Nauka, 1988.
- Zimin, A. A. *Rossiya na poroge novogo vremeni: Oçerki politiçeskoy istorii Rossii pervoy treti XVI v.* Moskva: İzdatelstvo mısl, 1972.
- Zimin, A. A. *Rossiya na rubeje XV-XVI stoletiy; Oçerki sotsialno-politiçeskoy istori*. Moskva: Mısl, 1982.
- Zimin, A. A. *Vityaz na rasputye: Feodalnaya voyna v Rossii XV. v.* Mosvka: Mısl, 1991.
- Zotov, R. V. *O Çernigovskih knyazyah po lyubetskomu sinodiku i o Çernigovskom knyajestv v tatarskoe vremya*. Sankt Peterburg: Tipografiya bratyevev panteleevih, 1892.

